Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

M. MICHAELSEN

Smaatræk af mit Levned og min Tid

Næringslivet i Randers omkring 1840-1850

Smaatræk af mit Levned og min Tid

Næringslivet i Randers omkring 1840-1850

M. MICHAELSEN

Smaatræk af mit Levned og min Tid

Næringslivet i Randers omkring 1840-1850

J. M. Elmenhoff & sens bogtrykkeri . Randers

FORORD

Konsul Michael Michaelsen har til Randers Amts historiske Samfunds aarbøger for 1910 og 1917 skrevet de to artikler, som Randers byraad med samfundets tilladelse lader genudgive i dette hefte.

Konsul Michaelsen var født den 19. marts 1827 i Randers. Han tog borgerskab i 1854 og drev væsentligst forretning en gros, navnlig med kul. Han etablerede tillige en koksfabrik og et saltraffinaderi.

Han var byraadsmedlem fra 1866 til 1890 og var medlem af mange af byraadets udvalg, bl. a. havneudvalget. Ogsaa mange andre tillidshverv blev betroet ham.

Gennem hele sit liv viste konsul Michaelsen stor interesse for handelsforholdene i Randers og særlig for besejlingsforholdene. Han oprettede adskillige legater, af hvilke her skal fremhæves: »Fhv. Købmand og Nederlandsk Vicekonsul i Randers, Michael Michaelsens Fond til Udbedring af Sejladsforholdene paa Randers Fjord og derigennem til Udvidelse af Handelsvirksomheden i Randers«. Fondet blev oprettet den 19. marts 1915. Kapitalen med paaløbne renter skulle forblive absolut urørt i 50 aar, og helst i 60 eller 70 aar. Fondet er anbragt i obligationer, hvis paalydende den 15. marts 1965 androg 1.046.075 kr. 56 øre.

Byraadet har ment, at mange i dag vil kunne have glæde af at stifte bekendtskab med konsul Michaelsen's artikler og har fundet en særlig anledning til genudgivelse i dette aar, hvor 50 aar er forløbet siden oprettelsen af fondet til udbedring af sejladsforholdene til Randers.

RANDERS BYRAAD, november 1965.

Smaatræk af mit Levned og min Tid.

Af Konsul *M. Michaelsen.*

I det Efterfølgende vil jeg, saa godt det er mig muligt at erindre det, meddele noget om Randers By og Forholdene i tidligere Tid, og vil da begynde med at fortælle lidt om mig selv.

Jeg er født 19. Marts 1827; min Fader var Kjøbmand Mads Isager Michaelsen og min Moder Zille Marie, født Bay, de boede i Gaarden Nr. 625, nu Nr. 548 med Gade-Nr. 1 paa Nørregade, hvor han drev almindelig Kjøbmandsforretning med Brænderi, Bryggeri, Maltgjøreri, alt kun i ganske lille Stil efter Nutiden, men en ganske anselig Forretning efter Datiden.

Til Eiendommen hørte den saakaldte Tømmergaard, nuværende Matr. Nr. 546, men hvor der dengang kun laa et Bræddehalvtag langs Nabogaarden ovenfor, og hvori der kun var Fouragemagasin for Dragonregimentet, Tørverum og Vognport. Endvidere en stor Have, der laa betydeligt lavere paa Bunden af de gamle Voldgrave, og som vendte ud til lille Voldgade, hvor nu er Matr. Nr. 544.

Angaaende min Skolegang erindrer jeg utydeligt, at jeg begyndte hos en Læremoder i et af Stederne imellem Actie Tømmerhandelens Port og Burschesgade;

saavidt jeg husker var det en Md. Rose, og vi var maaske en 6—10 Børn, der i Regelen var placeret omkring paa Gulvet, hvor vi legede og lærte A. B. C.

Derfra kom jeg i en Skole paa Vestergrave i Kjøbmand Nellemanns Gaard, og i denne Skole var den senere Boghandler Lars Jacobsen Lærer. Denne var tillige Privatlærer for min Onkel J. Chr. Møllers Børn, og jeg deltog ogsaa noget i Undervisningen med disse, idet han gik derhen, naar han om Eftermiddagen var færdig paa Vestergrave. Han var en meget streng Lærer.

Derfra kom jeg i H. C. Jacobsens Skole. Den var begyndt i et Par Værelser i Kjøbmand Jens Nielsens Gaard paa Østergade, nuværende Snedker Juuls (Nr. 6).

Hvor mange Timer, vi gik der daglig, mindes jeg ikke bestemt, men tror det var fra 8—12 og 4—7, og der var mange store og slemme Drenge deriblandt. Jeg husker, at da vi engang legede i Gaarden, tog de mig og hev mig gjennem Kjældernedgangen og Døren ind i et indenfor staaende Kar, og at de ligeledes en Vinteraften havde barrikaderet Trappen og Døren, samt at jeg undertiden om Vinteren blev baaret hjem om Aftenen.

I Eiendommens Have var der dengang omreisende Circus, og Hoffmann var dengang den fineste — maaske eneste.

Fra et Loft hos min Onkel P. V. Michaelsen, der boede paa Hjørnet — nu Starcks — var der en fri Udsigt over Circus, og da denne ikke var lukket, havde vi Børn ofte Leilighed til at se Forestillingerne. Saavidt jeg husker, var der to Brødre Hoffmann, og disse havde nogle Børn, hvoraf Flora, Josephine og Francois begyndte som ganske smaa i Manegen. Der var da i Forkanten af Sadlen fastskruet en Stang med Haandtag, og der sagdes, at de fik rigeligt med Prygl, men om

det er sandt, veed jeg ikke. Streng Disciplin var der, og en af Bajads' staaende Vittigheder var at kalde paa Musikken og forlange »Ein klein Bischen Phisik«, thi alt gik paa Tydsk. Francois har senere boet her i Byen som ældre Mand og lavet Fyrværkerier.

Jeg mindes ogsaa at have seet en mindre Udgave af Roat, nemlig en Hr. Vedin, der gik paa Line fra den gamle Borgerskolegaard op til Kirketaarnet.

Jacobsens Skole flyttede senere til Kirkegade i Boserups Gaard – hvor nu Discontobanken er —, her var to Værelser, et underneden og et ovenpaa, men efterhaanden blev Lokalerne for smaa, og Jacobsen kjøbte da Huset ligeoverfor, hvor der var 3 store Klasseværelser, og hvor han begyndte det Institut, der efterhaanden blev meget anseet. Der var vist ogsaa flere gode Lærere, skjøndt mange Besynderligheder, med hvilke der dreves mange Spilopper. I Engelsk havde vi en Uhrmager Kjeldsen, der blev gift med min Faders Søster; hun døde, og K. blev senere Secretair i Cabinetssecretariatet; i Tydsk Commandersergeant Peters, der var Holstener og boede paa Tøjhuset; i Fransk Rabbineren Syskind; i Mathematik Adjunkt Hundrup; i Historie Adjunkt Ussing.

I anden Klasse havde vi engang en Hr. Jungersen, der daarligt kunde se, og som skulde have Lampen heelt ned til Bordet for at kunne læse. Vi havde ham i Eftermiddagstimerne (4—7), og der var gjerne Spektakler i hans Time. En Aften var der saaledes noget arrangeret udefra; Jungersen foer ud af Døren og hen paa Gaden og hele Klassen bagefter og omkring ved Kirken. Prygl hørte til Dagens Orden, og særlig Jacobsen var slem til at bruge Spanskrøret; undertiden kastede Synderen sig ned paa Gulvet eller under Bordet, men Jacobsen tog saa fat i Benene, og man fik det saa

nedenfra opefter. Jeg veed ikke nogensinde at have faaet Prygl uden engang af Peters; han begyndte med sin Søn, der var paa Parti med mig og to andre, og da han ikke kunde noget af sin Lektie, fik han Prygl, hvilket gjentog sig med de to Andre, og da jeg nok heller ikke havde været stiv i Texten, maatte jeg ogsaa holde for; men jeg var utvivlsomt sluppen, hvis han havde begyndt med mig, der var Nr. 1 i Klassen, hvilket jeg da forøvrigt ogsaa var til Stadighed i øverste Klasse.

Der var aarlig Examen, ved hvilken Leilighed Forældre etc. mødte og blev trakteret med Chocolade, hvilket Eleverne ogsaa fik, hvis jeg ikke husker feil.

I det Hele stod jeg godt anskreven, og efter at være kommen ud i Verden, gjorde jeg ofte Besøg i Skolen, naar jeg var hjemme, og blev da præsenteret for Skolen med hæderlig Omtale.

Theatret var i min Barndom meget tarveligt, baade hvad Scene og Tilskuerplads angik. Der var intet Galleri, men kun Gulvet, og Nr. Pladser kom der først langt senere, saa det var meget almindeligt, at naar man vilde være sikker paa en ordentlig Plads, maatte man gaa mindst 1 Time iforveien for at være tilstede ved Dørenes Aabning, men det var ogsaa Skik at lade sin Pige, Boutiksdreng eller lignende gaa ud for at tage Pladsen, til man selv kom.

Det første Selskab, jeg mindes at have set, var Werlighs, der for endeel opførte Eventyr- eller Tryllekomedier, og saavidt jeg husker paa Tydsk. Et af Stykkerne var »Hulda, Donaupigen«, der var meget eventyrlig med bengalsk Ild. Der var ogsaa et Stykke »Joko, den brasilianske Abe«, hvor en som Abe udstafferet Person gjorde megen Hokuspokus. Primadonna var Jfr. Lichtenstein — Frøken kjendtes ikke —, og af

Herrerne var vist Müller og Orlamundt med. Müller fik senere selv Selskab. Vi Drenge fik Plads nede ved Orkestret imellem dette og første Række Bænke, og forøvrigt var der Staapladser helt rundt; Bænkene var kun slet og ret et Brædt af Træ med en Liste af Træ til Rygstød.

Müllers Søn Theodor kom paa Jacobsens Institut, og ved hans Hjælp kom jeg engang til at figurere i Holbergs Maskerade, men følte mig ikke tiltalt deraf.

Naar Theatret blev indrettet til Nr. Pladser veed jeg ikke, men det var vist, før jeg kom tilbage til Byen i 1853.

Da jeg efter Skolegangen skulde til at bestemme mig for, hvad jeg vilde tage fat paa, og ingen Lyst havde til Handelen, blev jeg stærkt paavirket af min fleraarige Omgangsven Ove Broch fra Bjellerup Ladegaard; han var gaaet til Søes og saa skulde jeg da ogsaa. Der blev skaffet mig Plads som Kahytsdreng i en Aalborg Skonnert, der i Aarhus lastede med Kradsuld til Hull, og der gik jeg ombord vistnok i 1841. Turen varede i ca. 3 Maaneder og tiltalte mig ikke videre, men jeg var dog heller ikke mere kjed deraf, end at jeg godt kunde have fortsat. Jeg hørte senere, at baade Captain og Styrmand var anmodet om at gjøre mig kjed af Søvæsenet, hvilket de ogsaa ærligt bestræbte sig for. Ved Hjemkomst til Aalborg blev jeg beordret hjem og kom saa i Handelslære hos Hammershøi i Aarhus; der var nu heller ikke noget ombord, der skulde give Lyst: et Vrøvl af Captain, brutal Styrmand, daarligt seilende Skib, gammelt, haardtsaltet Kjød og Flæsk, Gryn fulde af Midder, saa de jevnligt maatte op i Solen, haarde Rugbeskøiter; men dengang var det ogsaa anderledes ombord end nu.

Senere søgte jeg Plads i Australien, men blev forlovet, og saa var det forbi.

Byens Udseende var selvfølgelig meget anderledes end nu. Paa Grund af, at der skulde betales Consumtion eller Accise af alt, hvad der indførtes fra Landet, var der Porte ved alle Indkjørsler til Byen, og disse Porte stod saaledes:

ved Sønderbro, hvor tillige Byens Vejerbod laa;
» Hvidemølle, der hvor nu den nye Hospitalsforstanderbolig er;
» Enden af Vestergade indenfor Fattiggaarden;
» — - Adelgade, til Hobro og Mariager;
» Møllegade noget indenfor Markedsgade;
» Ladegaardsgade straks ovenfor Sandgade, og herfra betjentes tillige en Port ved Sandgade, hvilken Port ogsaa derfor kaldtes blinde Port;
» Østergade ved Amtmandens Have.

Gaderne var brolagte med smaa, runde Steen, og Fortougene havde i Regelen en Række Fliser; store, dybe Rendestene løb langs Fortougene, og over disse var lagt Planker ved Indkjørsel til Gaarde, ved Gadeskjæringer og undertiden ogsaa ind til Gadedøre.

Om Sommeren, naar der faldt meget voldsom Skylregn, kunde Vandfloden blive saa stærk, at den tog Rendestensbrædterne med, og det var da et Arbejde atter at finde dem nede i Byen og faa dem paa Plads. Vandet fra Bryggerier og Brænderier løb jo i de aabne Rendestene, og naar der var Frost og Sne, blev det snart stoppet, hvorved der ofte kunde danne sig et Islag paa $^1/_2$ à $^1/_1$ Alen langs Rendestenene. Efterhaanden blev der lagt Rørledninger i Gaderne, og omtrent i Halvfemserne var vel de fleste Brædter borte, ligesom ogsaa alle de væsentligere Gader var brolagte med eqvarerede Steen, eller, som de af Arbeiderne kaldtes, af »rekvirerede«.

Belysningen bestod i Tranlamper, der hængte enten paa Hushjørner eller i Kjæder tversover Gaden; der var et lille Skab, hvor Kjæden gik ned, for at Lygten kunde heises ned til Pudsning, og til Skabet havde Vægteren Nøglen. Det var en meget tarvelig Belysning, især da der var langt mellem Lygterne; det kan saaledes anføres, at der hang en Lygte paa Hjørnet af Provstegade og atter ved Hjørnet af Hovmeden, og det var saaledes ikke ualmindeligt, at man om Aftenen tog en lille Lygte i Haanden, naar man færdedes paa Gaden. Jeg har da oftere fulgt gamle Tanter hjem med Haandlygte. Hvilket Aar vi fik Gas, mindes jeg ikke; men det var vist i Slutningen af Halvtredserne.

Vægterne havde til Uniform en stor, mørkegraameleret Kappe med Skilt paa Brystet, en stor Hue og en Stok i Haanden; de kom paa Gaden om Sommeren Kl. 10 og om Vinteren Kl. 9 og var der da til resp. 5 og 6, gik rundt og sang Vægterversene, hvilket rigtignok var alt andet end Sang, og til hvert Vers blev saa føjet, hvad Vinden var, hvilket som oftest var sydvest. Taarnvægteren gik ud paa hver af Taarnets fire Sider hvert Kvarteer og udraabte dette, og han skulde gøre dette saa ofte for at passe paa, om der var Ildebrand.

Paa Gaderne var der rundt om i Byen anbragt Pumper, dels for at tage Vand i Ildebrandstilfælde, dels til Husbrug; Pumperne ved Md. Cortnums — Nr. 242 i Kirkegade — var saaledes anseet for at levere noget af det bedste Drikkevand, og ligesaa de to Pumper paa Pladsen udfor Svaneapotheket. Paa Raadhustorvet var to Pumper, ved hvilke Brandvæsenet om Sommeren anbragte to Kar, dels for at holde dem tætte, dels for at have Vand til Øvelserne; men baade disse og saagodtsom alle private Brønde blev tilkastede, da

Byen fik Vandværk, hvilket skete nogle Aar efter Anlægget af Gasværket.

Da Vandværket skulde anlægges, var Spørgsmaalet, om man skulde tage Vand fra Aaen ovenfor Byen eller kjøbe Oust Mølle — nu Frøvadsholm — men man bestemte sig for det sidste; hvorved jeg — som dengang var i Byraadet — foreslog at lægge Maskinhuset inde ved Hvide Mølle, idet Vandet efter Nivellementsundersøgelse kunde løbe ved sit eget Fald fra Oust Mølle ind til Byen, men dette syntes man ikke om, og der vilde dog herved have været sparet betydeligt i Drifts- og Anlægsomkostninger.

Byens Udseende var egentlig tarvelig; der var jo mange pæne grundmurede Bygninger, men ingen fremragende, og en hel Del Bindingsværks med lavt til Loftet, men alligevel hyggelige.

Carolinegade kaldtes dengang Alléen og var beplantet med to Rækker Træer, idet der kun var et Par Huse i øverste Ende.

Naar Militairet og Borgervæbningen paraderede paa Kongens Fødselsdag paa Frederikspladsen — eller som det dengang hed: Rugtorvet, fordi Bønderne kom der med Sæderug etc. — kjørte Artilleriet fra Tøihuset, hvor der dengang laa indkvarteret holstenske Artillerister, op i Alléen og saluterede; men efterhaanden som der bebyggedes, forlagdes Saluteringen til den lille Ridebane. Dragonerne var dengang tilhest — senere tilfods — og de havde den østre Side af Torvet, medens Borgervæbningen havde den vestre; Musikken spillede nogle Stykker, hvorefter Regimentschefen holdt Tale for Kongen, og derefter marcherede man rundt, medens Amtmand, Embedsmænd, Brandofficerer og andre Honoratiores stod i Midten og saa paa Stadsen. Amtmanden, der nærmest var Borgervæbningens høieste

Chef, mødte med en Officer fra Væbningen som Adjutant, og dette var jeg i flere Aar.

Paa Marken, omtrent hvor nu Epidemihuset ligger, var der bygget en Skanse med Grave til Øvelse for Artilleriet, der ellers holdt Skiveskydning i Romalt Bakker, og i den Skanse har jeg ofte leget og skudt med smaa Kanoner, væsentligst sammen med J. P. Jensen. Hvor vi fik Krudt fra, ved jeg ikke, men jeg mindes, at jeg ofte havde flere af de dengang brugelige lange Eau de Cologneflasker liggende fulde af Krudt i en Boutiksskuffe.

Udenfor Byen var der næsten intet bygget; Vulffs Garveri laa, hvor nu Fabrikken Strømmen ligger, og Skandsen — der ligger, hvor Aarhusveien deler sig tilhøire og venstre — laa der, og i Skandsen kunde man om Sommeren spise Jordbær med Fløde. Senere kom Kildehuset; langs Veien stod der store Træer, som er fældede, og ved den ydre Bro laa Flaaden, hvorpaa Feldberederne vaskede Skind.

Udenfor Fattiggaarden var der intet bygget, og hvor der nu er Arbeiderboliger og Sportsplads, laa der store Bakker, mellem hvilke der om Vinteren dannede sig Damme, af hvilke to, lille og store Svindal, var gode Steder til Skøiteløb.

Udenfor Hospitalet laa Hvidemølle — der senere solgtes til Jernbanevognfabrikken og atter gik over til Scandia; Møllen eiedes af Therkildsen, og herfra gik Mølleaaen op til Hornbæk. Omtrent hvor Banegaarden ligger, var der i Aaen et dybt Sted, der kaldtes Hestehullet, og hvor man brugte at svømme Heste, ellers var Aaen ikke videre dyb, og den brugtes meget til Badning og til at skylle Arbeidsvogne i.

Om Vinteren var der megen Skøiteløben op til Hornbæk.

Noget høiere oppe var Blegen — hvor nu Melchiors Villa ligger, var Blegmandens Huus; thi dengang var det en Husmoders Pligt at sørge for Lærred til Husets Brug. Hun kjøbte det nødvendige Garn, eller spandt det tildels selv tilligemed sine Døtre og Pigerne, der maatte karte, fik det saa vævet paa Landet eller i Byen, hvorefter det kom ud paa Blegen, naar det var Lærred. Min Moder har spundet meget, og Rokken stod næsten i hver dygtig Kones Stue; der lavedes ogsaa Hvergarnstøi, og dette brugtes meget almindeligt af Kjøbmands- og andre Borgerfolks Koner. Lærredet laa saa paa Marken — Blegen — og blegedes.

Vandet til Mølleaaen kom deels fra Oust Mølle — Frøvadsholm — eller lededes ind fra Nørreaa, og i Nærheden af Fladbro ses endnu Levninger af den Dæmning, der var for Vandet ind til Byen. Husene i Vestergade havde deres Haver ud til Aaen, og udenfor Haven et Slags Lysthus paa Pæle, hvor Sommeraftener kunde tilbringes, og hvor der ogsaa kunde vadskes.

Der har ofte været forment, at det var den Vei, Niels Ebbesen kom ind, da han dræbte Grev Geert, og der har været forment, at det skete i Boligen til Hvidemølle; men der er ogsaa formeent, at det var i Gaarden Nr. 13 — Thostrups — paa Storegade, i hvilken Forbindelse nævnes Vorup eller Tebbestrup Kjær, hvor Svend Trøst blev tilbage.

Vestergade var ikke bebygget paa nordre Side, kun hvor nu Hjørnet af St. Blichers Gade er, laa der en Bygning, der tilhørte Bedemand Albrecht, og et af de første Steder, der kom paa den Side, var den Bygning, der tilhører Distriktslæge Jacobsen, hvis Fader byggede den; han havde været Fuldmægtig hos Herredsfoged, Justitsraad Reiersen, der boede ligeoverfor, hvor nu Haandværkerforeningen er.

Bedemand Albrecht var en af Byens Embedsmænd, idet hans offentlige Bestilling var at arrangere og indbyde til Begravelser, men om han tillige var Forsanger, husker jeg ikke. Naar der i en bedre Familie var Dødsfald, fik han en Liste, hvorefter han gik rundt for at anmode om at følge Liget, idet han udbad sig, at man vilde gjøre Vedkommende den Ære, og da næsten alle Lig blev baarne fra Hjemmet til Graven, gik han foran og bar Skamlerne, hvorpaa Kisten blev sat, naar der skiftedes. Han var frygtelig skjævmundet, hvilket gav hans Ansigt et endnu bedrøveligere Udtryk.

Udenfor Nørreport var der i Trediverne heller intet bygget. Markedspladsen for Kreaturer laa, hvor den endnu ligger, men gik ned, hvor der er Bygninger paa vestre Side af Mariagervejen, og det almindelige Udtryk for, naar man om Lørdagen skulde op til Kreaturmarkedet, var at man skulde op »til Porten«.

Den Plads, hvorpaa Markederne nu holdes, er først kommen til ved Udstykning af Slyngborg, og da blev Slagtehuset anlagt.

Markedsgade blev anlagt vel omtrent sidst i Fyrrerne, og det var Tanken, at Hestemarkederne, der dengang afholdtes i Gaden fra Lille Torv ned til Raadhustorvet — større var de ikke dengang — skulde forlægges dertil, men dette lod sig nu ikke praktisere, hverken dengang eller senere, og der havde ogsaa været for lidt Plads; men det er det besynderlige, at medens der tidligere ikke kom Heste nedenfor Raadhustorvet, begynder de nu først dér og gaa helt ned gjennem Storegade.

I samme Periode havde ogsaa Kjøbmand Rasmus Schou, der boede i Eiendommen paa Hjørnet af Schousgade og Adelgade, begyndt at udparcellere sin Toft,

der laa ved Gaarden, og herved fremkom Schousgade og Markedsgade.

Thing- og Arresthuset blev bygget i Halvtredserne og Sygehuset sidst i 60erne.

Udenfor Østerport laa Amtmandsboligen og udenfor denne Dragonregimentets Ridehuus og Exercerskole, samt paa den søndre Side af Udbyhøiveien nogle enkelte Bygninger. Nord for Veien fra Sandgade laa Rakkerkulen, hvor der blev sagt, at i tidligere Tid Rakkeren havde sit Arbejdsfelt, om det var ved at flaa Hunde eller stryge til Kagen, mindes jeg ikke; men ved at tage Gruus i Bakken, blev der Plads til Ridehuus og Ridebane samt tildels ogsaa til Kaserne.

Hvor nu Stemannsgade er, gik en Spadserevei — neden om Haverne kaldtes det — til Rosenørns Vei, og i Hjørnet forneden var en Kilde, hvor det var ikke ualmindeligt at hente Vand. Paa Engen, hvor Grenaa Banen svinger op mod Jernbanebroen, var eller er maaske endnu en Kilde, der betragtedes som hellig, og hvor der paa visse Tider hentedes Vand, f. Eks. St. Hans Aften.

Paa St. Laurits Bakke, hvor nu Drengefriskolen ligger, laa »Fangegaarden«, som formodentlig tidligere har været til at indsætte Fanger i, men i min Barndom var det Fouragemagasin, og paa Bakken langs Nordregrave var der plantet en Række Træer.

Seiladsen paa Fjorden var i ca. 1840 i høj Grad begrænset, idet der kun var 7—8 Fod Vand og ingen Damper til Bugsering eller endnu mindre til Isbrydning, saa næsten alle Skibe lagde op fra omtrent November til 1. Marts, og det var mest Fanø Skibe, der besørgede Trafikken, som bestod i Udførsel af Korn og Indførsel af Trælast og Kul. Gjennem hele Fjorden var der ved de værste Sving anbragt Pæle til Hjælp for

at hale sig frem, og det var aldeles almindeligt, at naar det var stille eller formegen Modvind, maatte Mandskabet gaa i Baadene for at bugsere Skibene frem. Touren mellem Udbyhøi og Randers kunde saaledes ofte tage baade een og flere Dage, og imellem Randers og Kjøbenhavn endog Uger. Vi havde 3 Kjøbenhavnsfarere, Jagter paa ca. 50 Reg. Tons, og disse medtog ogsaa Passagerer. De bekjendtgjorde gjerne i Avisen, at Skipper N. N. agtede — om Gud vil — eller »hvis Veir og Vind tillader det«, om 8 Dage at afseile til Kjøbenhavn, medtagende Fragtgods og Passagerer. Bekvemmelighederne ombord var ringe. Der var Captainens lille Kahyt med formodentlig 2 à 3 Køier, og her maatte man saa indrette sig, som man bedst kunde. Skipperen og Kokken var det opvartende Personale, og naar Reisen kunde udstrække sig til 8 Dage eller derover, var Behageligheden begrænset. Jeg husker, at min Moder engang vilde følge sin Veninde, Frøken Sine Lund, ombord, og jeg var med ved Skibet; men Skipperen fandt ikke Leiligheden bekvem, saa hun maatte komme igjen en anden Gang.

Der var to lignende Jagter, der seilede paa Flensborg, hvorfra man fik Tobak, Puddersukker, Rom, nogle Krydderier etc. Fanø Skibene var Galeaser paa 60–70 Tons, og Nordmændene var Smaaskibe fra hele det sydlige Norges Kyst; de kom her med deres Smaaladninger Trævarer, som de solgte til Tømmerhandlerne, og kjøbte igjen Rug, Smør, Kartofler etc. Det var vist en god Forretning for Kjøbmændene, og min Svigerfader, J. Chr. Møller, havde en temmelig stor Forretning dermed, men efterhaanden tabte det sig med norske Varer, og det blev svenske og finske. Der var her et Par Skibe hjemmehørende, som tildeels gik paa Hamborg; det ene kaldtes »Jødegaleasen«, fordi det til-

hørte to Jøder — Simon og Meyer — og det andet var, saavidt jeg husker, en Eggers Fører af, men hvori vist Chr. Jensen var interesseret, og det havde det populære Navn »Elisabeth Snerperumpe«, fordi det kneb saameget sammen med Agterenden.

Ved Ladestedet maatte der ofte baade lades og losses, fordi der var for lidt Dybde i Farvandet, og jeg husker, at min Fader oftere har hentet Varer der. Til Brænderierne brugtes overveiende Tørv, men efterhaanden blev disse dyrere og Seiladsen bedre, hvorved et større Kvantum Kul tilførtes, saa Forbruget heraf tiltog, ligesom Silkeborg og Teglværkerne langs Aaen blev store Aftagere, saa der engang var vel omtrent en 30 Pramme i stadig Fart op ad Aaen, ligesom der ogsaa gik endel ad Nøraa til Vibæk og derfra pr. Vogn til Viborg. Prammene havde Brænde, Tørv og Teglvarer med ned igjen, samt endel Korn. Antallet af Fanø Skibe var undertiden meget stort; jeg mindes saaledes, at Havnen engang var fyldt ligefra Broen ned forbi Toldboden, saa at man omtrent kunde gaa tversover til den anden Side.

Nødvendigheden af en Uddybning gjorde sig efterhaanden gjældende, og hertil havde man først 1, senere 2 eller maaske 3 Muddermaskiner, eller »Søbagger«, som de kaldtes. En saadan dreves ved 2 eller 3 Heste, der gik rundt som i en Hestemølle, men det var kun lidt, de udrettede, og kunde vist ikke gaa dybere end 9 à 10 Fod, hvilket man alligevel dengang kaldte godt. De brugtes til vel omtrent i Halvfjerdserne, da der af Jochumsen, Nøddelund & Co. — Fabrikken i Strømmen — blev bygget en Dampmuddermaskine, der kunde tage til 13 Fod, hvilket man da ansaa for det Maximum, hvortil man kunde gaa. Jeg var dengang i Havneudvalget, og det blev saavel af Capt. Poul Petersen som

af vor Fjordinspektør, Assessor Bruhn, forment, at Løbets Sider ikke kunde holde sig og staa ved en større Dybde. Samtidigt blev Løbet noget reguleret, og der blev truffet Overenskomster med Lodseierne langs Fjorden om Grændser med disse, saaledes at der inde paa Grundene kunde foretages Inddæmninger og Udfyldning. Den første større Landvinding var Inddæmningen ved Støvringgaard, hvor der dengang var saameget Vand, at vi kunde seile derover i et fladbundet Skib, og i et saadant foretog vi en Undersøgelse for derefter at bestemme, om vi skulde binde an dermed. Det blev en kostbar Inddæmning, og senere er man kommen billigere dertil, og Havnen har herved faaet betydelige Aktiver, men ved Raaby Od og inde i Grund Fjord ligger vist endnu betydelige Værdier. Kirkegrunden ved Udbyhøi blev samtidigt uddybet og befriet for endel af de store Sten, som Sagnet lader Dronning Margrethe lægge der.

I 1906—08 foretoges en langt mere omfattende Uddybning og Regulering, hvorved man er kommen til 18 F., og det var utvivlsomt en Nødvendighed for Byen at faa dette gjort for nogenlunde at kunne holde sig i Konkurrencen med Aarhus. Den, der overveiende har været Drivfjederen i dette Arbeide, er Consul Vilh. Jensen, baade som Medlem af Byraadet og Havneudvalget.

Tyveholmen blev omtrent 1840 forsynet med Bolværk paa den nordre Side, og ved en Bro forbundet med Byen, hvorved den efterhaanden blev anvendt til Losseplads, væsentligst for Kul.

Ligeovenfor Havnens Materialhus — som dengang laa ved Kempels Kalkbrænderi — laa Militærets Svømmeflaade, og atter der ovenfor Skibsbyggerpladsen med Slæbested, som var en Skraaning med Bjælkelag, der gik lige ned til eller vel lidt under daglig Vandstand, og

hvor Kaage og Pramme, senere ogsaa mindre Fartøier, slæbtes paa Land. Hele det Parti fra Carolinegade øst paa var i 1840—50 dels Haver og dels Eng. H. C. Gram var den første, der sikrede Havnen de Engstrækninger, der laa imellem Klubhaven og Havnen, senere blev Bursches Eiendom, der laa dels vest og dels øst for Carolinegade, kjøbt, hvorved Havnepladserne udvidedes. Jeg var som Medlem af Havneudvalget med til at kjøbe Bursches Have, og det skete efter endel Modstand fra et af Udvalgets indflydelsesrige Medlemmer, men for en stor Del ved Assessor Bruhns heldige Optræden, og det maa siges, at Bruhn var en dygtig og god Mand for Havnen i en lang Aarrække.

Skibsbyggeriet var efter den Tid og Forhold ikke ubetydelig, og Langeland var en meget vel anseet Mester, der byggede flere Fartøier til Fart paa Sydamerika. Dels var det for Fanø Regning, dels for herværende Kjøbmænds som Jens Krogsgaard, Hans Chr. Hansen, N. E. Jacobsen, Jens Møller, Reé, Jacobi og Simon, Lars Christensen, Chr. Jensen, og af de her byggede Skibe førtes »v. Brock« af en Søn af N. E. Jacobsen, et andet af L. M. Qvitzau, der senere etablerede sig paa Vestergade som Kjøbmand. Skibene ansaaes dengang for store, men var kun smaa efter Nutiden, 70—80 Læster eller 140 à 160 Reg. Tons, og de fyldte jo ogsaa noget, naar de kom i Vandet her, men paa Grund af den lave Vandstand kunde de ikke tage Last herfra, neppe gjøre færdig med Udrustning.

En saadan Stabelafløbning var jo en stor Begivenhed, mange Mennesker var tilstede, og naar Skibet saa var vel i Vandet og halet langs Bolværket, strømmede man ombord, hvor der var lidt Traktement med Vin og Kage. Senere byggedes Barkskibet »Randers« paa

100 Læster, og der byggedes flere andre mindre, baade af Langeland og Mattat & Jørgensen, der overtog Lange lands, samt af Madsen, men efterhaanden tabte det sig dels fordi Dampen fik Overhaand, dels fordi det blev urentabelt med Seilskibe. Enten byggede vi for dyrt eller forstod ikke at drive Rhederiet.

Da et Selskab i 1863 byggede en Skonnert, »Randers«, for hvilket jeg var korresponderende Rheder, mente vi, det var et stort Skib — 100 Tons — og stort nok for lang Tid, men det var for lille, og efterhaanden hørte Rhederiet med Seilskibe op herfra Byen.

Vi var nogle, der i Hamborg kjøbte en Skonnert paa 200 Tons, for hvilken jeg ogsaa var korresponderende Rheder, og den tjente gode Penge, indtil den forliste ved Rio Janeiro; derimod var et senere kjøbt Skib, »Aurorita«, paa 800 Tons ikke heldig, eller rettere, Skibet var uhensigtsmæssigt, og Tiderne gik ned ad. I 1866 fik vi Dampskibet »Niord« til Fart paa England med Kreaturer, Smør og Flæsk, og dermed begyndte egentlig Dampskibsfarten herfra. Den oprindelige Ophavsmand til Dannelsen af et Selskab til Fart paa England var vist Mægler Hassager i Forbindelse med Poul Petersen, der fik Agent Bay til Assistance. Senere traadte Mægler Andersen til, og det var til at begynde med en storartet Forretning.

I Retour havde Skibet Kul fra Newcastle, og Vestermann og jeg skiftedes til at laste Baaden, indtil Vestermann ophørte, og jeg havde da alene baade »Niord« og de andre Skibe, der gik ind i Routen, i over 40 Aar, indtil jeg hævede min Forretning. Med »Niord« begyndte Dampskibsfarten herfra til Londen og New castle, senere kom »Jyden«, som tilhørte J. Ankerstjerne, og som atter gik ind under vort Selskab, samt senere til det Forenede.

Til Hjælp for Seilskibene ved Bugsering kjøbte Havnevæsenet vel omtrent sidst i Trediverne i England en lille Damper »Martello«; og jeg antager næsten, det var een af de Baade, Lunde fik herover fra England. Det var kun en lille tarvelig Tingest, og nogle Aar efter blev der her bygget en Træbaad »Fulton«; hvor Maskineriet kom fra, ved jeg ikke, men det var en ganske god Baad, og jeg mindes ofte at have set den mange Aar efter som Bugserbaad i Kjøbenhavn. Det forekommer mig, at vi dengang havde baade tidligere og strengere Vinter end nu, og Seiladsen var i Reglen standset fra i Oktbr.—Novbr. til Marts, hvilket vel ogsaa tildels hidrørte fra, at man intet havde til at bryde Isen med, der altsaa fik Lov til at ligge, saasnart der dannede sig noget. »Fulton« var som sagt et Træskib og med Hjul, saa den kun med Forsigtighed kunde gaa i Is, og der blev derfor anskaffet nogle Jernplader til at hænge for Bougen, men da Seilskibene ogsaa var af Træ, taalte disse heller ikke meget, og de blev beslaaet i Vandgangen med et Lag Brædder. »Fulton« tilfredsstillede ikke Tidens Krav og blev solgt, efterat der i Newcastle var bygget en Jern-Hjulbaad »Marshall«, thi endnu var Skruerne ikke i Brug; og der anskaffedes efter mit Initiativ Jernplader til at beklæde Skibene med. Dette gik en Tid, og »Marshall« gjorde god Fyldest, naar Isen ikke var for tyk, men Trangen til en moderne Isbryder- og Bugserbaad blev større, og 1880 anskaffedes »Uller«, der blev bygget hos Burmeister & Wain. Den har været en fortrinlig Baad, men er nu for lille, hvorfor der i 1908 byggedes en større i Bremen.

Tanken om at faa en Dampbaadforbindelse op ad Gudenaa, om muligt til Silkeborg, var ogsaa fremme, og der gjordes forskjellige Forsøg; der blev bygget en lille Baad, som Mekanikus Schmidt forsynede med Ma-

skine, men den — der populært kaldtes »Strygejernet« — svarede ikke til Forventningerne, ligesaalidt som en anden, der projecteredes af Brødr. Steenberg, og som havde sit Hjul liggende for Agterenden.

Direkte Dampskibsforbindelse til Kjøbenhavn havde vi ikke, men maatte tage over Aarhus til Kallundborg med Dampskib eller Smakke, der var Seiljagter paa vel omtrent 60—70 Tons, og som var gode Seilere. Hvorledes Bekvemmelighederne var ombord, kjender jeg ikke, men der reiste mange dermed. Om Farten med Smakken siger Klokker Link i Heibergs »Nej«, at der var 19 Passagerer, hvoraf 11 Fruentimmer, samt 14 Stude. Dampskibet hed »Christian d. 8.« og var kun tarveligt. Omtrent 1841 kom hertil en engelsk Damper »Harlekin« for at byde sig til Salg. Jeg mindes, at jeg netop var nede ved Havnen, den Dag jeg skulde reise til Aarhus for at gaa ombord som Skibsdreng, og hørte da flere ældre Folk staa og spekulere paa, hvad den Røg kunde betyde, som man saa nede ad Fjorden, og som man troede hidrørte fra Ildebrand; men det var »Harlekin«, der dog ikke blev solgt hertil.

Det var vel omtrent sidst i Fyrrerne, at Prior begyndte med direkte Dampskib paa Kjøbenhavn; senere fik han Brd. Petersen til Konkurrent med den lille »Randers«. Handelsstanden heri Byen viste dengang et usædvanligt Sammenhold, thi man var misfornøiet med Prior og vilde støtte Br. Petersen, hvorfor Kjøbmændene saagodt som uden Undtagelse beordrede deres Varer med Petersen, saa Prior maatte seile med tomt Skib. Han havde truet med strax at knuse Petersen, men maatte trække sig tilbage, medens Petersen udvidede sig med »Ydun« og »Brage«, der byggedes i England, og optog Fart paa Hobro, Mariager og Grenaa,

og kjøbte en ældre Damper »Vidar« til Fart paa Kiel, Lübeck og Flensborg.

Var Communicationsmidlerne saaledes nogenlunde til Søes, var de tarvelige til Lands. Godsbefordring skete med Fragtvogn, forspændt med 4 à 5 Heste, og Vognmand Jens Josephsen — Fader til Justitsraad Josephsen — havde saaledes Vogne, der gik til Hamborg, medens der ogsaa kom Vogne derfra hertil. Indførselen var Kaffe, The, Ris, Manufacturvarer, Jernkram etc., og Udførselen Huder, Skind, Uld etc. Vognene var lange med høi Fadding og dækket med Seildug paa Bøiler; Hestene, særlig de tydske, var stærkt behængt med Messingplader eller Skilte, og over Sønderbro var der en stor Portal af Træ, der i Regelen maatte løftes af, naar Vognen skulde passere. Til Aarhus, Viborg, Grenaa var der regelmæssig Fragtkjørsel 1 à 2 Gange ugentlig, og »Sæbe Peer« var en bekjendt Mand. Han kjørte nemlig med Sæbe fra Hammershøis eller Møllers Fabrik i Aarhus. Selvfølgelig ophørte den Kjørsel, da Jernbanen begyndte.

Persontrafikken besørgedes af Dagvognen, der var en stor Fjedervogn med 4 Agestole, hver til 3 Personer, og med et Stykke Læder til at spænde foran sig. Den var forspændt med 4 Heste, og var der flere end 12 Reisende, maatte der Bivogn til, ogsaa en aaben Fjedervogn, og den blev leveret paa Omgang blandt Vognmændene i Lauget. Dagvognen kjørte fra Aalborg om Morgenen Kl. 6, havde 1 Time til Milen, og kom til Aarhus om Aftenen, hvor der da overnattedes.

Det var en langsom Befordring, men ofte vist ganske gemytlig, og i hver Kro blev der dels bedet 1/4 Time, dels skiftet Heste, og Passagererne skulde da naturligvis ogsaa have noget at styrke sig paa. Engang kjørte jeg med den herfra til Aalborg og havde St. St. Blicher

til Nabo, men havde ikke stor Fornøielse af det Selskab, thi han sov den meste Tid.

Senere kom Pakkeposten, en stor, lukket Vogn med en Kupé foran, hvori var Plads til 3 Personer, indbefattet Postføreren, og da denne havde meget Reisetøi, samt forstod at gjøre sig bred, var Pladsen ofte kneben for de Reisende. Bivogn hertil var aaben Fjedervogn, og jeg har en Nat kjørt paa en saadan fra Aalborg hertil i klingrende Frost, og havde kun et Par Buxer extra paa samt lidt under min Frakke, thi Kappe eller Pels havde jeg intet af, og man var dengang ikke saa fordringsfuld som nu.

Pakkeposten herfra til Viborg blev omtrent i Trediverne eskorteret af Dragoner, da der sagdes at være Røvere i Fussing Skov, hvilket ogsaa paastodes om Rold Skov. St. Blicher oplyste dog intet herom, uagtet jeg mindes, at jeg spurgte ham.

Det næste Fremskridt i Befordringsvæsenet var Diligencen, den store til 8 Personer og den lille til 4; den skulde kjøre Milen i $^3/_4$ Time og havde lukkede Bivogne — Wienervogne eller nu Landauere. Vi havde her en brillant Diligencekusk, Anders Sennels; han havde gode Heste, kjørte godt og blæste fortrinligt i sit Posthorn, saa det var en Fornøielse at se ham komme kjørende.

Indskrivning maatte ske ved Befordringskontoret en vis Tid forud, for at de fornødne Bivogne kunde være til Stede, og man tog Plads efter Nr.

Brevposten befordredes dels med Pakkeposten, dels, i Trediverne og Fyrrerne, med Kugleposten, der var en gulmalet Kugle, som hang i Remme paa en Undervogn paa 4 Hjul; foran var et Sæde til Kusken, og den gik 2 Gange ugentlig til Hamborg og Udlandet, og et Brev til England kostede endnu i Halvtredserne

2 ℔ 13 ß, eller omtrent 1 Krone. Senere afløstes den af Diligencen.

Aviser spillede en meget underordnet Rolle i Forsendelserne, og der kom kun faa fremmede Blade. Berlingske og maaske enkelte andre havde Forsendelsesret med Brevposten. Antallet var jo ikke stort og Størrelsen ikke heller. Randers Avis i 30—40erne var ikke stort større end to Sider af denne Bog, og udkom kun enkelte Dage om Ugen, men efterhaanden voxede og formerede den sig som saa meget andet.

Noget af det første, jeg kan huske, er vel fra omtrent 1835, og deriblandt, at der var Ildebrand hos Moritz Berg, paa Hjørnet af Nygade og Helenestræde, og jeg var derefter saa bange for en Ildebrand, at jeg ønskede aldrig oftere at se en saadan. Berg drev en omfattende Forretning med alt muligt og vilde altid være billigere end andre, men hvad enten det nu var Mangel paa Orden, eller han drev Konkurrencen for vidt, saa blev Resultatet dog, at det nærmest gik ud over ham selv. Han var meget musikalsk og spillede ofte med i Orkestret i Teatret, hvilket jeg tror ogsaa var Tilfældet med Chr. Jensen; begge disse spillede Violin og Gottfr. Caspersen, der ogsaa var med, trakterede en god Fløite.

Kjøbmændene havde dengang en meget sammenblandet Forretning; ofte var der baade Manufacturvarer sammen med Colonial, Jern og Kul, Hør og Hamp, Brænderi og Bryggeri, medens Jernkram blev holdt mere særskilt; samtidigt kjøbte de Bøndernes Korn, Smør, Uld, Skind etc. Jeg antager, der var omtrent 15 à 20 Brænderier, følgelig meget smaa og paa gammeldags Maner; i Fyrrerne begyndte vel Dampbrænderierne, og der opstod en stærk Kamp mellem disse

og de gamle, idet Dampbrænderierne paastod, at deres Produkt var renere og mindre fuselholdig, medens de gamle paastod, at deres absolut var bedst, og bedre end hvad de andre leverede af »halvraadne Kartofler«, thi Kartofler brugtes dengang meget af Dampbrænderierne, men efterhaanden maatte de gamle dog give tabt. Den første, der begyndte med Damp, var vist P. A. Stilling paa Kirketorvet, derefter min Svigerfader J. C. Møller, Rasmus Schou, Melchiorsen, og af disse var Stillings ikke saa lille. I Forbindelse med Brænderierne var der saa et temmelig stort Kreaturhold, dels Stude til Fedning, dels Køer, der fededes, medens de malkedes, og der dreves saa en betydelig Mælkehandel, som Konen i Huset besørgede.

Det var et ikke saa lille Arbejde at skumme og sælge al den Mælk, og naar Vinteren var streng, var det en kold Tur om Morgenen, thi varme Lokaler kendtes ikke dengang.

Ølbryggeriet var kun af mindre Betydning, og man bryggede som Regel kun een Gang om Ugen; hvem der vilde have Øl, afleverede forud sine Ankere eller Spande, og naar Øllet var afgjæret i Karrene, blev der maalt ud deraf, idet der kun betaltes for de Potter god Øl, man fik, hvorefter man fik saa meget »tyndt Øl«, man vilde, og dette bestod i et Afkog af Malten, naar det gode Øl var taget, og det kaldtes med Rette »tyndt«. Øllet blev saa fyldt paa Tønder i Kjælderen, hvorfra det i Tønderne bragtes op i Butikstuen, og solgtes derfra i Pottevis i Ugens Løb, og her fik man ligeledes tyndt Øl i Kjøbet, saalænge der var noget. Senere — vel hen i Fyrrerne — begyndte S. Balle med at tappe paa Flasker til Bordbrug; efter Forholdene var dette en ikke saa lille Forretning og vist ganske indbringende, men hovedsagentlig blev der kun drukket

af, hvad der leveredes som foran nævnt, og hvoraf man selv tappede paa Flasker. Senere fik J. P. Hjersing den Ølforretning, Balle havde, og han fik en meget udvidet og indbringende Forretning ud deraf.

Mælken var det Konens Bestilling at passe; det var absolut ikke saa lidt besværligt baade med at skumme og med at sælge samt at værne mod Frost om Vinteren og Varme om Sommeren, thi man havde dengang ikke de Lokaliteter som nu, kjendte heller ikke til Brug af Is, men saa havde Konen ogsaa oftere en lettere Adgang til Husholdningsudgifter.

Til Brændevinsbrænding skulde der paa Toldkammeret løses Brændeseddel, der gjaldt 4 Gange 24 Timer, men den var jo noget kostbar. Og da man troede at staa sig ved at tage to Brændinger paa een Seddel, blev dette en almindelig Praksis; men selvfølgeligt maatte det gjøres saaledes, at Toldvæsenet ikke mærkede det, og herved var endvidere den Omstændighed, at der skulde betales Consumtion eller Accise af Kornet, hvilket ogsaa maatte spares, og det gjaldt da ogsaa om at narre Toldbetjentene ved Byens Porte.

Disse lukkedes, naar det blev mørkt, og ved hver Port var der 1 à 2 Betjente, der havde at undersøge alt, hvad der passerede, samt at opkræve Afgiften, der betaltes af alt, baade af Skind og Huder, Harer og Høns, Smør, Kreaturer etc., og der fandt mange Sammenstød Sted, da der altid søgtes at undgaa Consumtionsafgiften, saa Møllekuskene stadig maatte finde paa Midler til at narre Betjentene. Temmelig alvorlige Sammenstød kunde dog ofte finde Sted.

Naar Kornet saa var lykkeligt og vel inde hos Kjøbmanden, havde denne et hemmeligt Rum, hvori det anbragtes, til det skulde bruges, og naar man saa om Aftenen begyndte at brænde, skulde der, saasnart Mæske-

karret var tømt, atter indmæskes, saa alt kunde være i Orden om Morgenen. Om der i Virkeligheden var nogen Fortjeneste herved, er maaske tvivlsomt, og Angiveri var man altid udsat for. Jeg mindes saaledes, at Toldvæsenet en Dag kom til min Fader og forlangte, han skulde følge med ned i Gaarden, hvor de paaviste et bestemt Rum, for hvilket der skulde lukkes op, og dette var jo angivet, da Sækkene med det formalede Korn stod der. Selvfølgeligt paafulgte en Mulkt, men det var en Hovnørsag at narre Toldvæsenet, og man fortalte gjerne hverandre sine Bedrifter. Til Undersøgelse af Halmlæs havde Toldvæsenet lange Spyd, da det ikke var ualmindeligt, at der i Læsset var skjult endog levende Lam, og kom man kjørende om Aftenen eller om Natten, maatte man vente, til Betjenten var kommen i Klæderne og kom ud med Lygte for at undersøge.

Toldvæsenet ved Havnen var ikke altid saa umedgørligt; det vidste jo, at det var enhver Kjøbmands Opgave at faa sine Varer fortoldet billigst muligt, eller endog helt undgaa at betale Told, d. v. s. at smugle, hvilket dengang betragtedes som noget selvfølgeligt; ligesaa selvfølgeligt var det Toldvæsenets Opgave at fange Smuglerne, men undertiden var de dog til at komme tilrette med. Der var ofte hemmelige Rum i Skibene, og der blev smuglet, hvad der kunde smugles, men efterhaanden tabte dette sig og blev anset for mindre hæderligt.

Bønderne havde dengang saa nogenlunde faste Søgningssteder, saaledes at Beboerne i een eller flere Byer i Regelen fulgtes ad til samme Kjøbmænd. Min Fader havde overveiende Bønderne fra Asferg, Faarup, Kousted, Gassum, Hvidsten, Vestervelling, Tinbæk, Udbyover, Kastbjerg og Udbyneder, samt leilighedsvis fra Tjele Gods. Lørdag var naturligvis den vigtigste Dag,

men enkelte kom ogsaa om Onsdagen. Deres Kjøretøier var lange og i Bunden meget smalle Fjælevogne; Bunden var oftere ikke bredere end 12—15"; Bagsmækken var forsiret med Figurer af Jern eller Træ eller Eierens Navnetræk. Agestolene var af Træ og hang i Jernkroge paa Kanten af Vognsiderne, til Rygstød var der Bøjler af Træ, og Sæderne var belagt med Hynder og Dækkener, og det var under alle Omstændigheder et meget ubekvemt Sæde. Manden var saa godt som altid selv Kusk, og var Konen med, sad hun i Regelen i Agestolen bagved med et Dækken om Fødderne og maaske lidt Halm i Bunden af Vognen; Fodposerne kjendtes ikke. Ofte »fælledes« der med Naboen, som saa ogsaa havde sin Kone med. Bag i Vognen laa det Korn eller Smør, der skulde ud til Kjøbmanden, samt Ankere eller Dunke og Flasker til Brændevin, Eddike, Mjød etc., Kurve med Æg, eller hvad der ellers skulde til Byen, og ankommen i Gaarden gjaldt det først om at faa Damerne af Vognen, hvilket skete ved, at der hængtes en Trappe paa Siden af Vognen, hvorpaa de bleve hjulpne ned, og ofte havde Manden selv Trappe med, men ofte stod de op paa Kanten af Vognen, og Gaardskarlen modtog dem da i sine Arme. Karlen maatte saa spænde Hestene fra, faa dem i Stald og fodre dem af det medbragte Foder, hvorefter Vognene kjørtes sammen i en Række; men naar der ikke var mere Plads i Stalden, blev Hestene bundne til Vognen og fik da Foderet dér. Hvormange Vogne, der kunde være i vor Gaard, kan jeg ikke sige, men ikke alene kunde den nederste Gaard være fuld, men i den øverste Gaard kunde der ogsaa være en Del, saa der nok i alt kunde være en 30—40 Vogne. Den øverste Gaard havde dog langtfra den Gaardflade som nu.

Naar saa Hestene var i Stald og Vognene stillede sammen, blev det medbragte Korn baaret paa Loftet, hvorved Manden ofte hjalp til med at reise Sækkene paa Vognen; Personerne kom ind i Stuen, der paa en Lørdag blev belagt med Sivmaatter og fuldstændig givet til Disposition for Bønderne; der var antaget en Kone, der havde at sørge for, at Madammerne fik deres Kaffe, hvorimod Mændene gik til Butikken og fik deres Snaps til den medbragte Mellemmad, der hovedsagentlig bestod af en stor tyk Skive Rugbrød med salt Kjød, Rullepølse eller Ost, og endvidere noget Rug-Sigtebrød. Stuekonen skulde endvidere passe paa, at Bøndernes Tøj ikke blev forbyttet eller stjaalet, hvilket ogsaa kunde hænde, og hun var en aldeles ikke uvigtig Person. Naar Mændene saa havde spist og drukket, var Klokken bleven 10—11, og saa foregik Maaling paa Loftet af Kornet eller om Sommeren Vejning af Smør, og det var da en Hæder, der vistes Vedkommende, naar Smørret blev taget af Bøtten uden at stikkes af, eller naar Kornet blev styrtet uden at maales, da derved vistes Tillid, som Bønderne ogsaa satte Pris paa, og forøvrigt var der gjerne rigeligt Maal. Smørret kom i et stort Kar, for saa om Aftenenen at ældes og blive slaaet i 1/4 eller 1/8, hvorefter det enten straks solgtes til Grossisterne, der var Ab. Simon, H. Meyer & Co., senere Agent Bay, Ankerstjerne, Boje, eller ogsaa sattes det hen i Pakhus til Salg i større Parti om Efteraaret. Med Kornet blev paaset, at det var ordentlig renset, og Thieles Bismervægt var den almindelig brugelige, indtil det senere blev den hollandske Skaalvægt. Iøvrigt var der ofte Anledning til Misfornøielse, naar der paa Grund af ringe Vægt eller daarlig Rensning blev gjort Fradrag i Prisen, hvorved endog undertiden Samhandelen afbrødes.

Det var dengang ligesom nu en Skik, at Handelsforeningen vedtog Priser, der skulde gjælde saavel Korn og Smør som Varer fra Butikken, men det var vanskeligt at faa dette overholdt, og blev det navnlig, da der kom flere yngre Kjøbmænd, som vilde dominere de ældre, men af disse yngre Kjøbmænd var der kun faa, der klarede sig igjennem. De fleste af dem gik Konkurs, og for de Ældre blev Følgen, at kun ganske faa endte deres Virksomhed med at have mere eller mindre i Behold, medens den overveiende Del enten standsede eller døde uden at efterlade sig noget. Dette kan opgjøres saaledes, at af godt og vel 90 Kjøbmænd fra 1830 til 1860–70, var der kun 19, der eiede noget, 21 eiede intet og 50 havde været fallit, og dette var i hvad man kalder de gode gamle Tider, og det er utvivlsomt bedre nu fra 1890.

Methoden var, at Kornet lagredes til Foraaret af Kjøbmanden selv, eller det solgtes delvis til Grossisterne, der tog det paa Loft, og da der paa den Tid ingen Vinterseilads var, var der Nødvendighed for stor Loftsplads.

Smørret solgtes vel tildels over Kjøbenhavn, men Kornet overveiende over Hamborg, hvor Grossisterne havde deres Pengeforbindelser, og naar Vandet saa var aabent i Marts-April, begyndte Afskibningerne, der aldeles overveiende besørgedes med Fanøskibe, der var paa 70—80 Register Tons, senere noget større, og jeg har engang set Havnen saa fuld, at der omtrent kunde gaaes paa dem tvers over fra den ene Side af Havnen til den anden. Disse bragte da ogsaa de faa Kul, der dengang kom hertil. Efter Krigen 1840—50 gik Forbindelsen over til engelske Firmaer.

Forholdet til Bønderne var i Regelen godt, og der vistes altid lidt særlig Opmærksomhed gjensidigt mod

de Bønder, der stod særligt høit anskrevet. Ved Ankomsten bragte de Ankere, Dunke etc. ind i Butikken, hvor der paaskreves Navn og hvad der skulde deri af Brændevin, Rom, Sirup etc., og naar de skulde til at gjøre sig færdig, kom de til Disken og forlangte, hvad de skulde have, hvilket var noget som 1 ℔ Kaffe, 1 ℔ Kandis — sjælden hvidt Sukker —, 1 ℔ Cikorie eller mere eller mindre i Forhold derefter, tilligemed Ris, Puddersukker, Svedsker, Rosiner, Krydderier etc., hvilket pakkedes i de medbragte Kurve, i Smørbøtter eller i Papir, hvorefter Regnskabet opgjordes med Kridt paa Disken eller paa et Ark graat Papir. Til Bryllup eller Begravelse brugtes ofte et helt Anker Brændevin, 36 Potter, eller mere, Rom, tør Fisk, kaldet Bergensfisk, tillige brugtes en Del Tobak, der for en meget væsentlig Del var Rød- eller Blaamand fra J. P. Schmidts Fabrik i Flensborg, og som undertiden blev kaldt »Dieser Tabak«, fordi der paa Papiret stod »Dieser Tabak wird fabriziert« etc., endvidere af Borbergs »Ringkjøbing« Tobak, der for en Del brugtes til Skraa.

Borup lavede en Tid en Væddeløbstobak, hvor man saa to Jockeyer, hvoraf den ene bestræbte sig for at holde sin Hest tilbage, medens den anden paa en springlam Hest raabte til ham: »Hold an und nimm mich mit, sonst kriegen wir die Præmien nit«, hvilket refererer sig til, at ved Væddeløbene var der til det ene Løb kun to Heste, den ene Hertugen af Augustenborgs og den anden hans Staldmester Vølckers'. Den ene Hest var lam, men gik alligevel med, og for ikke at blive distanceret — for langt tilbage — raabte Jockeyen om at tage ham med, hvilket blev hørt af Publikum, og hvorved der opstod saa stort Spektakkel, at Dragonerne, der var der for at holde Orden, begyndte at trække Sabelen; Borgerne spændte Paraplyerne op for

at møde Dragonerne, og jeg var midt i Flokken, ved Haanden af min Fader, men det hele endte med, at Augustenborgerne stak af med Pengene, og Dragonerne maatte stikke Sabelen i Skeden.

Cigarer brugtes kun lidt, og noget af det fineste var Borups Java til 5 for 8 Skill. = 17 Øre.

Det var vel omtrent i 1845—50, man begyndte med bayersk Øl, der indførtes fra Tyskland.

Der er en himmelvid Forskjel paa Selskabeligheden i 30–40erne og nu. De store Middagsselskaber kjendtes ikke; Familierne gik til hinanden om Aftenen og fik enten skaaret Smørrebrød, eller der var lidt kold Steg, Skinke, salt Kjød etc., hvortil hjemmebrygget Øl, Snaps og The; senere paa Aftenen et Glas Punsch af hvid Rom til 2 ℔ 4 ß Potten, maaske med lidt Rødvin i, og Damerne Kaffe eller lidt Kage.

Skulde en Aften være lidt mere end almindeligt, blev det enten Oxesteg eller Kalvesteg, og kom hertil Rødvin, var det meget fint, og det var endda af Mørchs til 24 à 28 ß Flasken. Gammel Vin til lignende Pris brugtes ogsaa, men det var mest for Damerne.

Ved Klubballerne, som dengang var de fineste, og hvoraf der i Vinterens Løb holdtes en 4–6, blandt hvilke et i Fastelavn som Maskerade, var det i Almindelighed varm Mad, bestaaende af Steg og Kage eller Iis, og hvis det skulde være særdeles fint, da ogsaa Skinke eller Lax. Vinen kunde da gaa op til Rødvin til 2 ℔ eller 2 ℔ 8 ß, undertiden nogen Rhinskvin, hvorimod Champagne saagodtsom ikke kjendtes.

Det var ikke Skik dengang, at Damerne skulde op mellem hver Dands for at nyde Kaffe, Vin eller Sodavand, endnu mindre med Likør eller Cigaretter, men naar de trængte til noget at drikke, var der Vandkaraffer til Disposition, og Herrerne var i Regelen glade ved at

blive beæret med Anmodning om at bringe sin Dame et Glas Vand.

Efterhaanden udvidedes dog Traktementet i Familierne og blev først Aften med et Par Retter Mad og Kage, og Vinen blev bedre og dyrere, ligesom der ofte gaves hvid Vin til Fisken og Madeira eller Sherry til Kagen. Aftenselskaberne begyndte Kl. 7 eller 7½, og man spillede Kort til Kl. 11—12, hvorhos Herrerne fik sig en Toddy og Damerne Kaffe. Men saa syntes man, det var saa silde at spise, og at man kunde gjøre det mere stadseligt for omtrent de samme Penge ved at tage en Suppe foran og da gjøre det til Middag, hvortil det saa blev forandret, dog med endel Modstand fra flere Sider. Man begyndte saa Kl. 4 og indskrænkede sig til Suppe, Fisk, Steg og Dessert med høist 3 Slags Vin, men efterhaanden blev det Kl. 5—6 og enkeltvis 6½, og i Forbindelse hermed forøgedes baade Retternes Antal og flere forskjellige Vinsorter, der ogsaa blev dyrere, ligesom Champagne blev ikke saa aldeles ualmindelig.

Det var dengang Skik ved Bordet, at der blev udbragt en Skaal for hver af de Tilstedeværende, undertiden ogsaa for de Fraværende, og hver Skaal blev ledsaget af en Tale, som man holdt for hinanden indbyrdes, og hvori man fik alle sine gode Egenskaber fremhævet, ligesom den ogsaa undertiden blev ledsaget med et Hurra, men det var saaledes en ikke lille Opgave at faa alle givet en tilfredsstillende Omgang.

Foruden L'hombre og Whist spilledes Frandsfus, Piquet, Tre- og Firkort, Brus, Gnav, Lotteri etc.

Baade i Klubben og i private Hjem brugtes ved slige Lejligheder Klubbens Visebog, samlet og udgivet af Boghandler Lars Jacobsen, og nogle af de mest populære Sange var »Druen voxer paa vor Klode«, »Om hundrede Aar er alting glemt«, »Mit fulde Glas og

Sangens raske Toner«, »Mener Du, at den har Lykken fat«, »Tag, Brødre, Glas i Haand«, »Min Doktor er en ærlig Mand« etc.

Cognac var tildels kommen istedetfor Rom.

Ved disse Gilder ligesom senere ved Fødselsdage gik det om Formiddagen meget varmt til. Som ung kom jeg med til nogle af disse Selskaber og mindes, hvorledes flere af de ældre, adstadige Mænd kunde blive overgivent lystige, især naar de blev placeret omkring Bordet med Punscheglassene; det gik saa løs med Sang og Tale, og min Svigerfader, J. C. Møller, var een af de gemytligste.

Til daglig var han en meget stilfærdig Mand og gik rygende paa sin Pibe, som om han slet ikke lagde Mærke til noget, hvilket han dog alligevel gjorde; men i et godt Lag kunde han skyde Brillerne op paa Panden, tage Flasken i den ene Haand og Glasset i den anden og saa begynde at synge: »Kortenspil, Terning, Piger og Vin er Livets bedste Medicin« eller »Min Jomfru, sig, tør jeg Dem bede at skjænke mig venligt et Smil«.

Da man blev mere forfinet med Mad og Drikke, ophørte Bordtalerne, men man hilste dog gjerne paa hinanden Bordet rundt, hvilken Hilsen undertiden blev gjensvaret, og da det hørte til god Tone at drikke ud, var et Par Flasker Vin pr. Mand ikke saa aldeles ualmindeligt, saa man kunde hente sig, hvad man kaldte »en god Knag«.

Lykønskning til Fødselsdag var ogsaa en drøi Tur; man mødte Kl. 11—11½, fik Posteier eller Kager og Portvin og sad da saalænge og drak med hinanden, at det ofte kneb med at gaa hjem; det hændte endog, at enkelte kunde blive paa Valpladsen. Dette er nu enten helt ophørt eller meget stærkt begrænset, ligesom

der ved Selskaber kun nydes Vin i meget begrændset Omfang.

I 1830–40 havde Byen 3 eller maaske 4 gule Karetер, nogle store Kasser, der hang i Læderremme og dinglede frem og tilbage; de brugtes til Barnedaab, Bryllup og Bal; men man gik da ofte til Bal med Uldstrømper over Skoene, og da Kjøbmændene senere fik lukkede Vogne — Landauere —, var man altid rede til at kjøre for Slægt og Venner ved Bryllupper etc. Alle de ældre Kjøbmænd drev mindre eller større Landbrug og var derfor kjørende, men havde kun aabne Vogne, saakaldte holstenske Vogne, der havde en lang Kurvefading med høi Bagsmæk og Læder foran; der var 3 Agestole, der hang i Læderremme. Men fra omtrent 1850, eller maaske endog fra 1840, fik man Jagtvogne, der var paa Fjedre med to Sæder, hvoraf det forreste med Rygstykket til at slaa ned, saa der kunde være 6 Personer paa Vognen, og efter 1850 var der ikke saa faa, der fik først Wienervogne og derefter Laudauere. Efter 1890 tabte Agerbruget sig, og dermed ophørte Hestehold og private Vogne.

Ved Nytaar gik man i langt høiere Grad end nu omkring og ønskede »Glædeligt Nytaar«; nu er dette begrænset til enkelte gode Venner og nærmeste Foresatte, eller den høiere Øvrighed; men dengang løb man rundt til alle, med hvem man stod i den løseste Forbindelse, og blev trakteret med Vin og Kage, saa det ofte blev drøit nok at komme igjennem.

Læredrenge hos alle de Haandværkere, med hvem man havde haft den aller mindste Forbindelse, kom og lykønskede og fik deres Drikkepenge i Forhold til Mesterens Arbejde. Byens Tambur, Vægterne, og jeg tror næsten ogsaa Politibetjentene, ønskede glædeligt Nytaar, idetmindste fik da Politiet en lille Ducør. Men det

deiligste var dog »Knurrekisten«, der var et Instrument som et opretstaaende Fortepiano, hvormed Byens Stadsmusikant og Orgelspiller ved Kirken gik rundt paa Gaden og spillede ved hver Mands Dør 1 à 2 Stykker, i Forhold til det Gratiale, han modtog. Det bares af 2 Mænd og var et skrækkeligt Instrument, der ganske svarede til dets Navn, og en kold samt meget ydmygende Tur var det for Organisten, hvorfor Organist Larsen ogsaa fik det afløst med en fast Afgift. I Trediverne var Blauenfeldt Organist.

Brandvæsenet havde sit Sprøitehus paa Raadhustorvet, hvor nu Handelsbanken ligger. Det var en lille lav, guul Bygning med to røde Porte og gav Byen Karakter af en lille gammeldags Kjøbstad. Materiellet bestod i 1830—40 af en 3—4 vist ganske gode Sprøiter og en lille saakaldet Balliesprøite, der i mange Aar blev transporteret ud i Klubgaarden, naar der var Forestilling paa Theatret. Senere blev der anskaffet et Sugeværk, og da Byen fik Vandværk, afskaffedes Sprøiterne og man fik Slanger i Stedet. Personalet bestod af en Brandkaptain som Chef med 2 à 3 Løjtnanter, medens det underordnede Personale bestod af Haandværkssvende, Arbeidsmænd, Kontorister og Kommis'er, eller overhovedet alle yngre, der ikke var ansat ved Jægerne eller Borgervæbningen.

Officererne var uniformeret med graa Spidskjole, gule Benklæder, stive Støvler og trekantet Hat med gul Fjer; senere, da Tømrermester Christensen blev Chef, fik de blaa Benklæder og Jakke, Kaskjet med Guldbaand, og Underofficererne en lignende, men mindre fin Uniform. Af ældre Haandværksmestre engageredes nogle fast som Værkmestre til at holde Materiellet i Orden, smøre og tørre Slanger etc., og disse havde lange sorte Kitler.

En Gang om Aaret holdtes Revu for Amtmanden; Sprøiterne stod da opmarscheret tvers over Raadhustorvet med Front nedefter. Først blev hver Sprøite prøvet og derefter alle paa eengang for at vise, hvem der gav mest Vand og kunde gaa høiest, og Hjørnegaarden af Raadhusstræde og i Torvegade var Gjenstand for Oversprøitning eller ogsaa langs ned ad Gaden, hvorved Drengene havde deres Fornøielse af at løbe under eller i Straalen. Det var ikke saa ganske morsomt for pænere Folk at blive anbragt som Pumpemand imellem de ofte ubehagelige Elementer, der fandtes ved Sprøiten, eller at blive sat til at transportere eller arbeide med de fedtede Slanger, der efter Brugen heistes op paa en høi Galge, der reistes ved Gavlen af Huset.

Senere blev Korpset omorganiseret saaledes, at der dannedes et Nedbrydnings- og et Redningskorps; det første bestod af Tømrer- og Murersvende, Snedkere etc., medens der i Redningskorpset ansattes Handelskommis'er, Kontorister og andre unge Mennesker. Det var vel omtrent 1845, og jeg havde den Ære at tjene deri, men gjorde aldrig nogen Nytte, da jeg kun var der i ganske kort Tid. Amtsfuldmægtig Hansen var Chef for vort Korps. Forøvrigt var det meget fornøieligt og gemytligt, naar der udbrød Brand. Stormklokken ringede, Vægterne løb igjennem Gaderne, peb i deres Fløite og raabte »Brand! Brand!«, og hvert Øjeblik stak en Natkappe ud af Vinduet for at spørge: »Hvor er Ilden?« Hver Eiendom havde en Brandhage og en Brandstige, samt i Forhold til sin Størrelse et Antal Brandspande, der altid skulde være til Disposition.

Spandene var af Læder og indvendig begede, men kun smaa og i Regelen saa sammenklemte, at de kun indeholdt ganske lidt Vand. De skulde straks bringes

til Brandstedet eller Sprøitehuset, og alle ledige Personer blev da anholdte og satte til at lange Vand fra Kar, der enten stod paa Gaden ved de offentlige Pumper, eller fra Kar i de nærmeste Gaarde. Senere blev indført Sluffer, d. v. s. en lille Slæde, hvorpaa var en Tønde, der tog fra 40—60 Potter Vand, og enhver, der havde Heste, var forpligtet til at have en saadan Sluf, der blev forspændt med een Hest, og til strax at begynde at kjøre Vand til Brandstedet. Methoden var ganske god, naar det blev ordentligt udført, men herpaa skortede det ofte, thi det var ikke ualmindeligt, at Tønderne underveis vendte Bunden i Veiret og kom tomme til Brandstedet. Naar der først var alvorlig Ild i en Bygning, var Opgaven ikke saa meget at slukke den som at forhindre videre Udbredelse, og dette var vel ogsaa ganske fornuftigt. Ildspaasættelse var dog vist dengang mindre almindelig end nu. Efter Anlæg af Vandværket er Slukningen kommen ind i andre Former og med fast Mandskab, der sammenkaldes pr. Telefon, og al Hurlumhei undgaaes, saa det kan brænde i Nærheden, uden at man mærker noget dertil.

Foruden Brandkorpset havde Byen to borgerlige Korps: Jægerne og Borgerne. Første talte vel omtrent 50 Mand, overveiende yngre Personer, der ikke var etablerede, men dog i nogenlunde selvstændige Stillinger, og Officererne bestod af en Chef, der kaldtes Kaptain, med 1 à 2 Løitnanter, foruden de nødvendige Underofficerer eller Overjægere. Chefen var i Trediverne Kapt. Hunæus, der havde været Militær, og som boede paa Hjørnet af Brødregade og Dytmærsken — Hjersings Gaard. Tobaksspinder Hjelmdrup, en lille ivrig Mand, blev vist Chef efter Hunæus. N. N. Bay — senere Konsul —, boende paa Storegade, var Løitnant, ligeledes Rasmus Schou; J. P. Hjersing var, saa

vidt jeg mindes, Overjæger. Uniformen var grøn Trøie med blanke Knapper, lange, hvide Benklæder, Chakot, sort Lædertøi, Gevær og en lille Sabel eller Hirschfænger.

De hvide Permissioner kunde være meget pyntelige, men da Jægerne ofte under deres Øvelser maatte »falde ned«, og dette ikke altid paa de renligste Steder, eller naar de under Hvil laa i Græsset, kunde der ofte være slemme Plamaser paa de hvide Bukser. Jægerne havde ogsaa det forud for Borgerne, at de maatte faa Krudt i Geværet og skyde det af, hvilket ikke blev Borgerne betroet; men saa havde disse til Gengæld Bajonet paa Geværet. Borgervæbningen bestod af 2 Kompagnier, hvert vist paa ca. 100 Mand, og hvert Kompagni havde sin Chef, der var Kaptain, og 2 Løitnanter, foruden en Adjutant. Chefen for den samlede Borgervæbning var Stadshauptmand, og det hele havde Amtmanden som øverste Autoritet, for hvem der ogsaa fandt aarlig Præsentation Sted. Stadshauptmanden var Farver Meyer, der uagtet han ikke havde været Militær, dog meget godt forstod at exercere med Mandskabet, og som havde en fortrinlig Kommandostemme. Baade han og hans Adjutant var tilhest ved Øvelserne.

Kjøbmændene J. Chr. Møller og Trane havde respkt. 1ste og 2den Kompagni, og efter Tranes Død blev N. B. Rhode Kompagnichef; min Svoger, N. Bay jun., var Adjutant, og efter ham var jeg det i vel omtrent 8 Aar, forøvrigt var der af Løjtnanter Jens Schou, J. P. Gøtzsche, Murermester H. Nathansen, Arkitekt Hansen og senere Kjøbmand Sondershausen, der vist var Korpsets sidste Officer.

Uniformen var i Trediverne rød Trøie, dels uden, dels med korte Skjøder, hvide Benklæder, høi sort Hat med en Ponpon, medens Officererne havde høirød lang-

skjødet Kjole med blaa Rabatter og Opslag, høi trekantet Hat med en stor viftende Fjer og lang Slæbesabel. Det spillede forøvrigt en stor Rolle dengang at være Officer i Borgervæbningen, og jeg husker, at da min Fader var bleven Løitnant, var det med ikke ringe Stolthed, jeg fulgtes med ham og saa de militære Skildvagter skuldre Gevær for ham eller gjøre Honnør i Forbigaaende. Der var nu ogsaa nogle af Officererne, der blev forlenet med »Armeens Felttegn«, d. v. s. havde rødt i deres Port d'pé og Skjærf, medens vi andre havde grønt. Man havde ogsaa et Musikkorps paa 10—12 Mand, tildels frivilligt, medens Jægerne kun havde to Hornblæsere. Borgermusikken spillede ganske godt og var forsynet med endel af, hvad der hører til Janitschar-Musik, som Halvmaane med Klokker og Hestehaler, Bækkener og Triangel, et Instrument i Form af et S, og vi havde en meget smuk Silkefane, sort med Broderi, skjænket af Byens Damer.

Det var vist endog før 1848, at Uniformen forandredes til mørkeblaa Frakke med gule Knapper, sorte eller dog mørke Benklæder og Chakot. Enhver, der tog Borgerskab, var forpligtet til at tjene i 12 Aar, og hvert Aar holdtes Session for at blive afgivet enten til Væbningen eller til Brandkorpset, og kom man til Væbningen, maatte man gjennemgaa en Exercerskole, der varede vel en Maanedstid, hvorefter man indrangeredes i Kompagnierne, og jeg kom i 2det med Gøtzsche og Jens Schou som Løitnanter. Naar saa Sommeren kom, begyndte Øvelserne, der foregik Søndag Eftermiddag og endte med Præsentation for Amtmanden Øvelserne var kun en 3—4 Gange aarligt. Vi stillede altsaa hos vor Kompagnichef og marscherede ned paa Storegade for at samles udenfor Stadshaupt-

manden. Jægerne kom ogsaa derned og kom paa høire Fløi af Borgerne, og naar Stadshauptmanden saa havde passeret Linien, og Fanen var hentet og under al Honnør bragt paa Plads foran Bataillonen, afmarscheredes under fuld Musik op ad Nørregade ud til Øvelsespladsen, først ved gl. Hobrovei og senere i Lergravsfaldene ved Mariagerveien.

Senere blev Styrken reduceret til en Afdeling, der dog ogsaa kaldtes Bataillon, og da Stadshauptmand Meyer kom til at bo paa Raadhustorvet, stillede vi der; og jeg maatte som Løitnant hente Fanen hos ham og føre den tversover Torvet til sin Plads, noget, jeg var meget kjed af, og som jeg slap for, da jeg blev Adjutant og ridende.

Disciplinen var ganske god, men der kunde dog indtræffe et og andet. Det var Skik, naar vi om Søndagen var færdige med Øvelserne paa Exercerpladsen, at man først søgte til Beværtningsstederne for at spise til Aften, hvorefter man alle Mand fik en Svingom paa Græsset med de tilstedeværende Piger eller Borgerdøttre, og naar det var nogenlunde godt Veir, var der altid mange tilstede.

Da der engang skulde trædes an efter Hvil, var der en Underofficer, Slagter P. Verge, der blev uartig mod Murermester Nathansen, der var Løitnant, og det endte med, at der indenfor Bataillonen blev holdt en Krigsret, hvorved Verge efter lange Forhandlinger slap med en Mulkt paa 100 Rdlr.

Naar vi havde øvet os en 3—4 Søndage, havde vi Revu for vor høie Foresatte, Amtmanden, der ogsaa mødte tilhest. Han var ikke særlig Rytter, men der blev sørget for en rolig Hest, og jeg gjorde saa i Forveien en lille Ridetur med ham derud, for at han kunde prøve Dyret, og naar vi saa marscherede

hjem, gik Veien om ad Amtmandsboligen for at vise ham Honnør.

Min Afgang fra Korpset var forøvrigt ikke ganske stemmende med Disciplinen. Jeg havde længe været kjed deraf, og navnligt, da Stadshauptmand Meyer ikke var tilstrækkelig bestemt i sin Optræden, især ved Ildebrande, hvor vi skulde holde afspærret, saa der var fri Passage for Vandtilførsel til Sprøiterne etc. Da nu Cikoriefabriken brændte, skulde vi naturligvis have fri Passage for Slufferne, men Afspærringen var saa daarlig ordnet, at der næsten ikke var til at komme frem. Og da jeg gjentagende gjorde Stadshauptmanden opmærksom herpaa, uden at der toges Notice heraf, sagde jeg, at nu vilde jeg ikke længere gaa her som Nar, og sagde saa Farvel og gik hjem. Dette var jo Insubordination; men Borgervæbningen var ikke særlig høit estimeret, og naar der saa ved en saa alvorlig og stor Brand var Leilighed til at gjøre nogen Nytte, skulde man ikke undlade det; men det var saaledes, at det var en frivillig Sag, om man vilde lade sig udnævne til Officer, og da jeg havde to Aars Tjenestetid tilbage, sagde jeg til Stadshauptmanden, at jeg var villig til at aftjene disse som Menig, medens jeg ikke vilde fungere som Officer, og da han formodentlig ikke syntes, dette var passende, slap jeg for videre Tjeneste. Efterat Arkitekt Hansen og Kjøbmand Søndershausen senere havde været Chef for et mindre Politi- og Ordenskorps, blev det borgerlige Militær tilsidst opløst.

Under Krigen i 1848 gjorde Væbningen en Tid Vagt ved Tøihuset og Krudttaarnet, fordi man ikke stolede paa de der liggende holstenske Artillerister, og der var ogsaa engang Spektakler og Demonstrationer mod Oberst Aastrup og mod en Ritmester eller Major

— jeg tror, det var Leth —, der boede i Borups Gaard paa Hjørnet af Raadhusstræde og Torvegade. Borgerskabet maatte under Gevær, og dets Virksomhed bestod i sektionsvis at marschere frem og tilbage over Torvet for at drive det der forsamlede Publikum bort. Saasnart Hoben var dreven ind i Hovmeden eller ned ad Middelgade, og Borgerskabet gjorde omkring, gjorde hele Sværmen det samme, og hermed vedblev det en Tid frem og tilbage over Torvet. Men jeg gad ellers vidst, hvad man vilde have gjort, hvis der var bleven alvorligere Spektakler, thi Borgerskabet var næppe indrettet paa da at tage Affære.

Jeg skal dog endnu erindre en Begivenhed fra mine Adjutantdage.

Ved Aarhus—Randers Banens Indvielse kom Kong Frederik den 7. tilstede, og Grevinde Danner var med. De tog Ophold hos Kammerherre Rosenørn, og Stadshauptmanden var naturligvis tilstede ved Ankomsten tilligemed sin Adjutant. Vi kom straks til Audiens hos Kongen, der kom fra Frokost i Langaa — hvis jeg ikke husker feil —, og jeg blev afleveret som Adjutant hos ham. Da vi kom ind i Stuen, sad Kongen i en Lænestol i det længst bortliggende Hjørne, og han sad sammenfalden, som om han sov, men da vi kom hen til ham, reiste han sig og stod ligefrem imponerende og værdig. Jeg traadte saa af, tog Ophold i Forgemakket, hvor endel af hans øvrige Følge befandt sig, og maatte staa der hele Dagen, sidde kunde eller maatte jeg ikke, og det var aldeles ikke nogen morsom Bestilling at staa der imellem ganske fremmede Personer, kun var det ganske interessant at se de forskjellige Udtryk i de Personers Ansigter, der havde været inde for at modtage noget. Det var ganske anderledes smilende, naar Vedkommende havde faaet en

Kammerherrenøgle eller et Ridderkors, end naar det blot var en Snustobaksdaase. Det er sørgeligt, men sandt, at jeg desværre ikke var i Stand til at tiltrække mig hans Opmærksomhed.

Med de øvrige Officerer var jeg ogsaa til Audients hos Grevinde Danner, der var meget venlig, men dog ikke tog synderlig Notice af os. Hun saa meget ordinær, men ganske klog ud, og det var interessant ved Kongemiddagen at se, hvor nøie hun passede paa Kongen baade med at drikke og at tale, saa han ikke kom til at blamere sig.

Frederiksplads kaldtes, som tidligere nævnt, Rugtorvet, formodentlig, fordi Bønderne her holdt tiltorvs om Lørdagen med deres Saakorn; der var da tillige opstillet tilsalg Træsko, Sivmaatter etc., idet man dengang kun havde ganske enkelte af de Træhandlere, hvoraf der nu er saamange.

Krammarkederne maa jeg dog ogsaa omtale. De holdtes i min Barndom paa Raadhustorvet, hvor der var to Rækker Telte parallelt med Raadhuset. I disse Telte forhandledes Manufakturvarer, Isenkram og Galanteri, men en meget væsentlig Artikel var Christiansfeldter Honningkager, og der var en stor Kone, som man sagde havde en Hestetunge — hun gik altid med et Tørklæde for Munden —, der formentes at have de bedste. Af Byens Folk var der flere, der ogsaa stod til Torvs med Varer og som reiste til Marked i andre Byer, bl. a. Skomagerne. Der var enkelte Boder af Træ, bl. a. havde Bogbinder Berlin en stor Brædde-butik. Der var ogsaa en, der kaldtes Italieneren, og som ogsaa var Italiener; han boede i Aarhus og havde en stor Butik med al Slags Ragelse, eller hvad vi nu vilde kalde saaledes, men han solgte meget.

Markedet ringedes ind, varede 8 Dage og ringedes

atter ud; senere blev det flyttet til Frederiksplads, men tabte sin Betydning og ophørte tilsidst.

Som Eksempel paa den tarvelige Levevis i mine Drenge- og Ungdomsaar skal jeg anføre, at jeg havde mit Værelse i Fællesskab med Drengen i Butikken, med hvem jeg en Tid delte Seng, fik senere min egen Seng; men begge disse Senge var slaaet op mod den ene Væg, saa de egentlig kun bestod af en Forside med nogle Bundbrædder. Jeg husker ikke, om der var løs Halm i Bunden, eller det var en løs Halmmadrats, hvilket sidste det vistnok var, og saavidt jeg husker, var det ikke ualmindeligt, at der skulde skiftes Halm i Madratserne.

Min Seng vendte med Hovedet mod Husets Endevæg, og om Vinteren var det meget almindeligt, at Væggen sad i blank Rim; paa Værelset var ingen Kakkelovn, saa vi blev ikke forvænte hvad Varme angaar.

I det Hele var man ikke forvænnet og kjendte kun meget lidt til Overtøi og Undertøi, en vatteret Frakke var noget ganske særdeles, og saa brugte man da ingen Frakke derunder. Ligeledes kjendte man ikke stort til Galoscher, som dengang var syet af Læder med Fjeder bag i Kappen.

Kjøbmænds og Haandværkeres Koner gik i Almindelighed i Hvergarns Kjoler, ofte af egen Tilvirkning, og det var en Honnørsag at faa lavet noget godt og pænt. Der brugtes dengang Puder i Ærmerne og vist ogsaa bag paa, og ved hver Tinding havde Damerne med Kamme paahæftet et Sæt løse Krøller. Arbeidsmandskoner blev tituleret Mutter, Haandværkeres og Kjøbmænds Madam, hvorimod Militærs og Embedsmænds var Fruer; men da det begyndte at blive Mode at kalde alle Fruer, kom der mange Pudsigheder frem.

Det var saaledes Skik med en Veninde af min Kone, at naar der kom Bud fra hende, skulde hun hilse fra »Madamen« og spørge om »Fruen«, og Svaret blev da givet, om at sige til »Fruen«, at »Madamen« vilde etc.

Døttrene var selvfølgeligt Jomfruer og blev først sent Frøkener.

Børnenes Fornøielser var af en mere begrænset, tarvelig Beskaffenhed end nu. Blev man buden til Børneselskab, var det Drenge og Piger for sig, og man legede da, som man bedst kunde, og Drengene gjorde al den Støi, de var istand til. Ved Ankomsten fik de Chokolade og Kl. 6—7 skaaret Smørrebrød med Øl til og bagefter lidt Svedsketærte eller anden Kage med afbrændt Rødvin til, naar det var fint, og Kl. 8—9 kom man hjem. Noget stort var det, naar det blev Børnebal; men Traktementet var omtrent det samme. Der var da en Mand, der trakterede en Violin; noget meget fint var det, naar der var to Stemmer, og Ballet var da i Regelen ogsaa forbi Kl. 10—11. Dandsene var langsom Vals, Wienervals, Galopade, Hopsa, Ecossaise, Francaise, russisk Kavalleri, Keglekvadrille, Fandango, Bøhmerdands, hvortil senere kom Mazurka. Taler holdtes ikke, men hele Selskabet sang: »Og dette skal være« etc. — hvilket først gjaldt Vært og Værtinde og undertiden derefter Damerne. Man morede sig brillant.

Jeg skal endnu tilføie, hvad jeg efterhaanden kommer i Tanker om.

Bøndernes Dragter var i 30—40erne meget pæne. De bedre stillede Gaardmænd havde en kort mørkeblaa Frakke eller Kofte med 2 Rader Sølv-Filigran Knapper eller med blanke Kompositions Knapper, mørk Hvergarns Vest, ogsaa med to Rader Sølv- eller blanke Knapper, graa Manchesters Knæbuxer, lange, stive Støvler og hvide Uldstrømper; paa Hovedet en høi, sort

Harehaars Hat, d. v. s. flosset eller laadden, hertil i Regelen en sølvbeslaaet Merskums Pibe.

De Manchesters Buxer kaldtes ogsaa »Moster Kjestens Buxer« og var noget lig en Slags Bomulds Fløil, men istedetfor Manchesters brugtes ogsaa til dagligt Brug gule Faareskinds, og af den mindre bemidlede Mand brugtes disse eller mørke Vadmels, hvide Strømper og Sko eller Træsko; en høirød ulden, strikket Hue — kaldet »Skagens Fyr« — brugtes ogsaa, eller ogsaa Kaskjetter, baade almindelige og laadne Kabusser.

Konerne havde først en Mængde Skjørter og derover pæne, mørke Hvergarns Kjoler, der blev baade virkede og syede hjemme ved Hjælp af Skræderpiger, der gik rundt, ligesom Skrædere, der syede for Mændene. Kjolen var rød eller brun isprængt med grønt og kunde være meget pæn; foran var den nedskaaren, og saavel der som bag om Halsen kantet med et bredt Silkebaand, der ogsaa ofte var om Kjolen forneden, og i Nedskjæringen ved Brystet var der saa et pænt Silketørklæde. Hovedtøiet var et saakaldet Korsklæde, der var et broderet Nakkestykke eller en Slags Hue, over Hovedet var lagt ligesom en Pibestrimmel, op ad hver Kind sad atter et saadant pibet Stykke, der sluttede tæt til Kinderne og egentlig saa ganske godt ud. De havde sorte Strømper og Sko med eller uden Spænder, ofte af Sølv. Til Reisebrug havde de Kaabe med et stort Slag, ogsaa af hjemmelavet Hvergarnstøi og i Regelen grønspættet, paa Hovedet en Hat med stor Skygge, og en Bomuldsparaply hørte ofte til. Store brune Silketørklæder til Hoved og Hals var meget almindelige.

Ved Gilderne brugtes jo nok endel Brændevin og Rom, men Drukkenskab var sjelden, skjønt der jo nok

kunde være enkelte Mænd, der tog en høi Snaps med paa Vognen.

Til Brænderierne hørte Bærmestalde, hvor man havde Køer, der malkedes samtidigt med, at de fededes, og tildels ogsaa Stude, men foruden disse Brænderistalde var der mange, der havde Kohold, og om Sommeren var der et Par af Byens Vange til fælles Græsning. Der var da en Hyrde, som skulde tage Vare paa Køerne, og han havde et Par Medhjælpere. Om Morgenen Kl. 5 begyndte Hyrden sin Vandring op igjennem Byen, tudende i et stort Kohorn for at gjøre opmærksom paa, at nu havde Pigerne at møde med de malkede Køer, som da blev drevne løse op igjennem Byen og ud af Nørreport. Pigerne maatte altsaa være paafærde omtrent Kl. 4 for at faa malket i rette Tid, og det var en slem Historie at komme bag efter, da de saa maatte løbe efter og se at naa Flokken, inden den kom udenfor Byen. Til Middag kom Køerne hjem for at blive vandet og malket, og Kl. 1½ drog de atter afsted for at komme igjen Kl. 7—8 om Aftenen. At alle disse Kreaturer ikke bidrog til rene Gader, siger sig selv; men om det ellers havde nogen skadelig Indvirkning paa Sundhedstilstanden, er vist tvivlsomt. Der var en Hyrde, der hed eller kaldtes »Niels Himmerig«; han blæste slet ikke saa ilde paa Hornet, og han var i det Hele ganske original. Til det, han blæste, var der sat følgende Text: »To Kruse Øl og en lille bitte Dram, Neckelmann og Aastrup og Skipper Gram«. Neckelmann var Politimester, Aastrup Kjøbmand og Gram Skipper, der seilede paa Kjøbenhavn, og senere blev Kjøbmand i Gaarden paa Hjørnet af Trangstræde og Storegade; men i hvilken Forbindelse de stod med Kohyrdens Tuden, ved jeg ikke. Gram virkede meget

for Forbedring af Seilads-Forholdene, og et Løb i Fjorden er opkaldt efter ham.

Skovture gik dengang, ligesom nu, til Østrup og Støvringgaard, sjældnere til Fussingø, saaledes at man drak Kaffe i den ene Skov og spiste til Aften i den anden, men der er ikke saa lidt Forskjel baade paa Befordringsmidlerne, og de, der benyttede dem. Saagodtsom alle Byens Kjøbmænd havde Heste og Vogne, og desuden havde de Vognmænd, der stod »paa Rullen«, d. v. s. paa Fortegnelsen over dem, der skulde give Bivogn til Posterne, store, aabne Fjedervogne med 3 Sæder, hvorpaa der nok i Nødsfald kunde være 9 Personer. Man kjørte altsaa med Familie og Venner i egen Vogn, og 2 à 3 Familier slog sig sammen, saaledes at den ene tog endel af Mad og Drikke med og en anden den øvrige Del. Men medens det altsaa den Gang overveiende var Kjøbmænd og de bedre stillede Haandværksmestre, der tog i Skoven med deres Familier, er det nu vist aldeles overveiende den yngre Del, Svende, Arbeidere etc., der slaa sig sammen

Angaaende Tyendeforholdene skal jeg endnu bemærke, at baade Karle og Piger fæstedes fra Skiftetideren Mai og Novbr., og det var en Undtagelse, at nogen forlod sin Plads forinden. I Fæstepenge fik Pigerne en Mark, og det blev skrevet i Skudsmaalsbogen, til hvem de havde fæstet sig. Skudsmaalsbogen maatte ved Til- og Fraflytning fra Byen forevises for Fogden eller Politimesteren. En Piges Løn var fra 12 til 20 Rigsdaler aarligt og Karle formentlig 30—60. En Handelsbetjent, som man dengang kaldtes, fik 100 Daler, og det var noget meget, da jeg i 1850—53 fik 300 Daler hos Chr. Simoni i Aalborg, der var et af Byens største Firmaer.

Min Moders Piger baade spandt og kartede, og at

spinde var noget meget almindeligt for Husmoderen, men i Halvtredserne var det vist af Mode, og jeg ved ikke af, at min Søster nogensinde befattede sig med et saa ordinært Arbeide.

Hammershøi i Aarhus, hvor jeg var i Lære, var et af de større og vel ansete Firmaer; Jacob Schou, der senere blev Kjøbmand her i Byen og boede ved Havnen i Nr. 1, var Handelsbetjent, og foruden mig var der endnu en Dreng. Vi havde alle tre kun eet Værelse, hvor Handelsbetjenten vel havde sin egen Seng, men vi to Drenge maatte ligge sammen og havde en meget stor, tyk, ulden Overdyne. Kakkelovn fandtes ikke paa Værelset, og naar vi vilde vaskes, maatte vi gaa ud i Bryggerset, der laa ved Siden af Kjøkkenet, hvor vi da fik en Vaskeskaal, og et Haandklæde var der formodentlig ogsaa. Om Morgenen Kl. 6 maatte vi være paafærde, og jeg som den yngste maatte hente Principalens Støvler og børste dem, ligesom vi maatte feie og vaske af i Butikken. Frihed havde vi Drenge ikke uden hveranden Søndag fra Kl. 4, og vi havde at opholde os i Butikken hele Dagen, indtil Hammershøi Kl. 7 gik over i sin private Lejlighed, da vi saa kunde gaa ind i Kontoret, hvor der var Kakkelovn, og der stod vi saa til Kl. 10. Kusken, der var gammel i Gaarde, kom da som oftest ogsaa derind for at ryge sin Pibe. Kold var Butikken ogsaa, og vi havde naturligvis om Vinteren Frost i Hænderne, der hos den anden Dreng kunde være saa slemt, at der blev store Huller, medens det hos mig indskrænkede sig til Frostknuder. Han brugte da at lægge Krudt i de aabne Saar og brænde det af, medens jeg nøiedes med at vaske Hænderne i Skedevand; begge Dele var probate Kure, men de hjalp ogsaa foreløbigt.

I de Aar var der Grønlandsfarere fra Aarhus paa

Sælhundefangst; Besætningen var overveiende Folk fra Føhr, og naar de kom om Foraaret, havde vi meget store Leverancer af al Slags, idet Mandskabet selv skulde proviantere sig. Besætningen var henved 50 Mand, og da Turen varede 3—4 Maaneder, skulde der meget til af al Slags. I Aarhus var det ikke Skik, at Konen hjalp til i Butikken, saaledes som Tilfældet var i Randers, og hos os var Stuerne heller ikke til Disposition for Bønderne.

I 24 Aar var jeg Medlem af Byraadet, og var opfordret til atter at modtage Gjenvalg, men nægtede det bestemt, dels fordi jeg ikke vilde være Gjenstand for nogen Jubilæumsforherligelse, dels fordi Tonen i Byraadet var bleven mindre tiltalende, og dels fordi personlige Klike-Interesser mere og mere gjorde sig gjældende. I sin Tid havde vi et højst uroligt Medlem, nemlig Snedker N. C. Schou, der saa alt hos Andre i den værste Belysning. Altid tiltroede han Andre de værste Motiver, og troede sig forpligtet til at paatale alt og rive ned paa alt, hvad der laa over ham. Der var altid Strid og Vrøvl med ham, og da der engang var noget, hvormed han havde vovet sig for yderligt og været fornærmende i sine Udtalelser, reiste Poul Petersen sig og raabte: »Naar Snedker Schou siger saa og saa, da lyver han« og samtidigt slog han i Bordet, saa det dundrede. Herved blev der almindelig Opstandelse, og man vilde forlade Salen, men saa tog Vestermann Ordet og sagde: »Mine Herrer, det forekommer mig dog for grovt, at Byraadet skal lade sig drive bort af en Person som Snedker Schou«, og han anbefalede at fortsætte, mod at Schou nægtedes Ordet. Man indtog atter sine Pladser, Schou bad om Ordet, hvilket nægtedes ham, og Sagen endte med, at der stilledes ham Valg imellem enten en Injurieproces eller gaa ud af

Byraadet, hvilket sidste han valgte. Schou udgav en lille Pjece, der var betitlet: »Naar Lyset pudses for nær, gaaer det ud. Af N. C. Schou«.

I den Tid, jeg var i Byraadet, var jeg Medlem af Brolægningsudvalget, Havneudvalget, Markudvalget, i Bestyrelsen for Sygehuset og Hadsundbanens Anlæg, var med til at forestaa Bygning af Drengefriskolen og Rekrutkasernen.

Da Aarhus vilde falde os i Flanken paa Grenaabanen, var jeg to Gange Meddelegeret til Kjøbenhavn for at forhindre, at Aarhus-Ryombanen fik en Retning, der helt vilde ødelægge Grenaa-Banens Betydning for os, og det skal indrømmes, at Kammerherre Tobiesen baade lovede og holdt, at det ikke blev saa slemt, som tilsigtet. Aarhus vilde nemlig have havt Banen om ad Termestrup. Som Medlem af Markudvalget skulde jeg være med til at afgive Erklæring om, hvorvidt Byen burde kjøbe Slyngborg, og jeg skal ærligt indrømme, at mit Syn paa den Sag var altfor begrænset. Der havde her i Byen ikke vist sig nogen Trang eller Tilbøielighed til Udvidelse, Byen stod ligefrem i Stampe, og det meget steile og bakkede Terræn syntes mig ikke særlig egnet til Byggepladser, idet jeg mente, at Udvidelse snarere skulde gaa mod Øst, saa vi fraraadede, og det var heller næppe bleven en saa god Affære i Byraadets Haand som i Konsortiets — men galt var det.

Næringslivet i Randers omkring 1840—1850.

Af Konsul *M. Michaelsen.*

NEDENFOR gives en Oversigt over, hvorledes Næringslivet stillede sig i Randers i Midten af forrige Aarhundrede, og jeg har da valgt Aarene 1840—1850. Jeg har taget hver Gade for sig, og har efter Hukommelsen opskrevet de paagældende Næringsdrivende, hvis Navne kan opgives, og tror derved at være kommen til et ganske paalideligt Resultat.

Det her anførte kan maaske tjene noget som Supplement til, hvad jeg har skrevet i mine Erindringer i Aarbogen for 1910, hvilke jeg ikke ganske har kunnet undlade at komme ind paa ogsaa her.

Der var saaledes:

1 finere Urtekramhandel.
2 Boghandlere.
1 Bogtrykkeri.
57 Købmænd med fast Bondesøgning.
8 Grossister.
6 Isenkræmmere.
6 Manufakturhandlere.
3 Garvere og Feldberedere.
4 Tobaksfabriker.

2 Jernstøberier, væsentligst for Bygnings- og Landbrugsartikler.
2 Bryggerier.
1 Cikoriefabrik.
5 Vinhandlere.
2 Apoteker.
1 stort Rebslaaeri, hvorfra leveredes betydeligt Skibstougværk til Fanø og til de her byggede Skibe.
1 Gæstgivergaard — Rydells — nu Hotel Dagmar, senere kom Schmidts Hotel, nu Hotel Randers, og som blev bygget, hvor den saakaldte „Byens Gaard" laa.

Af Købmændene havde 11 det gammeldags Pandebrænderi, medens 13 var gaaet over til det moderne Dampbrænderi, hvorved der opstod en stærk Kamp om, hvilket Produkt, der var det bedste. Dampbrænderierne brugte tildels Kartofler, og da disse nok ikke altid var friske, blev dette anvendt til at nedsætte Dampbrændevinet, som dog nok alligevel var mest fuselfri.

Nogle af Købmændene bryggede ogsaa lidt Øl, og S. Balle var den, der begyndte med at sælge Øl paa Flasker.

8 eller 9 af Købmændene drev tillige større eller mindre Tømmerhandel og flere deltog i Skibsrederi, dels her fra Byen, dels fra Fanø.

Der var 8, som gjorde en gros Forretning i Korn, Smør, Uld og Skind, som de udførte dels til Hamborg og dels til England, hvorfra Skibene tog Kul med hjem, men Forbruget af Kul var dengang ikke stort, idet alle de gammeldags Brænderier brugte Tørv. Til Mariagerfjord gik dog dengang ikke saa faa Kul.

En temmelig stor Forretning var dengang ogsaa Salteri af Kød og Flæsk, der tildels benyttedes til Bytning med de Trælastvarer, som norske Skippere bragte til Salg her, men hvoraf der ogsaa gik større Partier til Grossister i Kristiania, Drammen etc. — Det var kun Smaaskibe, der kom, og Lasten var saa godt som altid for Skipperens Regning; han fik da i Betaling Korn, særlig Rug, Smør og andre Varer samt maaske lidt Kontanter. Land-Slagterne i Kristrup, Romalt og Vorup kom om Lørdagen paa Torvet med deres Kød og Flæsk, og hvad de ikke fik solgt blev da om Eftermiddagen kørt til de Firmaer, der saltede; det var som oftest tarvelige Varer, men Prisen var ogsaa derefter — fire, fem Skilling for et Pund Kød. Nogle af Salterierne havde deres eget Slagtehus og fedede selv Kreaturer dertil, og en Del af Flæsket gik til den engelske Marine, hvilket blev betragtet som en stor Hornør.

Fra Norge fik vi ogsaa Stangjern og Salt fra Vallo Saltværk, hvilket brugtes til Smørsalt, hvoraf der ogsaa kom lidt fra Lyneborg, men paa Vestkysten brugtes endnu ofte til Smør det meget grove Salt, som knustes ved at trille rundt deri med en Flaske.

Fra Sverrig kom ogsaa lidt Tømmer samt en Del Stangjern, 3 og 4 Toms Søm, men finsk Trælast var saa temmelig ukendt her paa den Tid.

Den store Forskel paa dengang og nu viser sig tydeligt derved, at der kun fandtes een, som gjorde lidt en gros Forretning i Kolonialvarer, medens der var 8 Grossister i Landbrugsprodukter. Købmændene tog paa Loft eller i Pakrum, hvad de modtog fra Bønderne, og lagrede det til de fandt Anledning til at sælge det til Grossisterne, som da udførte det til

England, Norge etc., naar Sejladsen om Foraaret begyndte, thi dengang var der ingen, som sejlede om Vinteren.

Nu er Forholdet ganske det omvendte, idet Landboerne saa godt som selv besørger Udførslen og ved Andelsforeninger har overtaget en meget stor Del af Indførslen, som gaar til deres Brugsforeninger, ligesom selvstændige Købmænd paa Landet har taget den Kolonialhandel, som Byerne dengang havde, men derved er Antallet af Kolonialgrosserere og Urtekræmmere i Byen forøget.

Flere af Byens Skomagere rejste til Marked baade paa Landet og i Nabobyerne med færdigsyede Sko og Støvler, og om Lørdagen stod de paa Raadhustorvet med Borde, hvorpaa Varerne var opstillet og hvor Bønderne købte, hvad de havde Brug for.

Skomagerne havde et godt Ord paa sig for solidt og godt Arbejde.

Feldberederne lavede gule Lamme- og Faareskind, der brugtes af en Del af de ældre Bønder til Knæbenklæder og Undertrøjer. Dette tabte sig, men de ældre Mænd brugte dog endnu overvejende en mørkeblaa Jakke og Vest med Metal- eller Sølvknapper og enten gule Skindbukser eller „Mansketers" (en Slags Bomuldsfløjel), hvide Uldstrømper og langskaftede Støvler til Knæene samt en høj, flosset Harehaarshat, og det var virkelig en smuk Dragt. En Merskumspibe hørte med dertil, og ældre Bønder brugte ofte hjemme en rød, ulden Tophue, kaldet Skagens Fyr.

Rebslaaerne mødte ogsaa om Lørdagen med Reb, Bindegarn, Hestegrimer og hvad de ellers havde, og naar der paa Markedet solgtes en Hest, skulde den leveres med en ny Grime. De havde Plads paa

Storegade og Middelgade, og Byens største Rebslaaer, der ogsaa leverede store Partier Skibstougværk, stod troligt, Aar ud og Aar ind, i og ved Porten til Løveapoteket. De rejste naturligvis ogsaa til Marked.

Bødkerne drog med deres Spande og Kar op i Middelgade og Nørregade og placerede sig dels paa Lilletorv, dels paa Fortoug eller i Porte, hvor de kunde faa Tilladelse dertil.

Farverne modtog Uld og Garn til Farvning saavel fra Landboerne som fra Byen, idet Klædedragten begge Steder overvejende bestod af, hvad der var frembragt ved Husflid, og der var vel ikke ret mange dygtige Husmødre, der ikke havde een eller flere Spinderokke til Disposition for baade Døtre og Piger. Saaledes var Forholdet i, hvad der kaldes de gode, gamle Dage, men der er vel næppe ret mange af Nutidens unge Damer, der vilde synes om den Metode nu.

Skræderne havde ikke dengang som nu en hel Butik med Klæde. Fra Bruunshaab Klædefabrik ved Viborg var der Udsalg her i Byen, men det var væsentligt kun grovere Stoffer, medens der hos een af Grossererne i Uld og Skind fandtes Lager f finere Varer, vistnok indførte fra Hamborg. Man købte saa hos den ene eller anden, hvad man havde Brug for, og leverede det til Skræderen, som da besørgede Resten, men man har sikkert ikke taget det for knapt med Maalet, thi jeg husker en Historie, der fortaltes om en af Byens Stormænd, der havde faaet et sjældent Stykke Tøj til en Vest og havde pralet af, at ingen skulde stikke ham eller vise noget lignende; en god Ven af ham gik da til Skræderen og fik denne til at sy en Vest til sig af det samme Stykke

Tøj, hvormed han præsenterede sig og imponerede den anden. Om Historien er sand, vil jeg ikke garantere, men den er ikke usandsynlig, thi man brugte ofte at spille hinanden et eller andet Puds.

Randers Handsker var dengang meget ansete, og navnlig var det de gule, barkede, hvoraf der solgtes betydeligt baade til andre Byer her i Landet og til Udlandet, særligt til England. Det skulde bl. a. være hensigtsmæssigt for Damerne at ligge med dem om Natten for at konservere en smuk Haand. Man sagde almindeligt, at det var Vandet i Gudenaa, som gav dem den særlige Parfume, fordi der bl. a. i Aaen voksede megen Kalmusrod, men dette passer vist ikke; det var snarere den Maade, hvorpaa Skindene beredtes, og den Industri har vist tabt sig en Del i Omfang.

Bayersk Øl var paa den Tid ukendt her. Der blev maaske tilført lidt, aftappet paa Flasker, og det var vistnok fra Hamborg eller kom maaske over København hertil; saavidt jeg husker var det en Hr. Lindahl, som begyndte at brygge bayersk Øl, og af denne Virksomhed udviklede sig senere Bryggeriet „Thor".

Man nøjedes i Almindelighed med det Øl, som flere af Købmændene bryggede, men i denne Periode begyndte ogsaa Aftapning og Salg paa Flasker. Det svarede vel omtrent til, hvad der kom til at gaa under Navn af Hvidtøl.

Af Barberer kan jeg ikke mindes flere end to. — Den ene havde vist taget nogen Eksamen og havde Titel af Amtsbarber; han satte Igler og Kopper samt aarelod, hvilket dengang brugtes meget. Den anden var tillige Frisør og havde til Kollega en Frisør eller

som det kaldtes Haarskærer, der ikke var Barber. Endvidere var der en „klog" Kone — Mutter Steffens — hvis Specialitet var at behandle buldne Fingre, men hun befattede sig ogsaa med andre Kure og blev om just ikke benyttet af Lægerne, saa dog taalt af disse. Jeg har selv søgt Raad hos hende.

Pramfarten paa Gudenaa og Nørreaa var af stort Omfang og af stor Betydning for Byen. Hvor mange Pramme eller Kaage, som de kaldtes, der var i Fart paa Aaerne, kan jeg ikke sige, men der var sikkert mindst 60, som dels hørte hjemme her, dels i Kristrup, Romalt og Vorup, medens den allerstørste Del var fra Silkeborg og fra Byerne langs Aaerne.

En saadan Kaag antager jeg var omtrent 20 Al. lang og 10 a 12 Al. bred (= ca. 14 m og 7 a 8 m) med Last gik de $1^1/_2$ a 2 Fod (= 50 a 60 cm) dybt; de var spidse til begge Ender, og i Forenden var der et lille, aflukket Rum med et noget løftet Dæk, i kvilket Rum der var to Sengesteder for Mandskabet, medens der agter ogsaa var et lille Rum til Redskaber. Langs begge Sider var der et Gangbrædt, hvorpaa man kunde gaa frem og tilbage, naar man maatte stage sig frem, og hertil brugtes lange Stager. Kaagen havde en Mast med et Sejl, der kunde bringe den frem, naar Vinden var nogenlunde med. Naar de gik op ad Aaen, toges der gerne en Hjælpemand med, og saa snart de kom ovenfor Byen, begyndte de at stage eller trække, naar Vinden ikke var gunstig.

Der var en Træksti langs Aaen, og de to Mand gik saa i Land, fik hver over Skulderen en Sele med et langt Reb, og saa trak de afsted med Kaagen, hvilket var et baade besværligt og langsomt Arbejde. Ved Bjerringbro fik de en Hest spændt for, men det

var kun for en Del af Vejen. Fra Silkeborg nedefter gik det betydeligt lettere, da den stærke Strøm kunde føre Kaagen med sig, selv om Vinden var imod.

En saadan Kaag lastede vel omtrent 150 Tdr. Kul eller 10,000 Mursten, og Varerne, der transporteredes, var Kul, Trælast og andre grove Varer, der dels gik til Købmænd langs Aaen, dels til Teglværker, dels til Silkeborg og dels ad Nørreaa op til Vibæk, hvor da Købmændene i Viborg hentede dem.

Hertil kom Tørv, Brænde og Mursten; der var dengang ikke her i Nærheden noget Teglværk af Betydning, saa alle Mursten, der brugtes til at bygge med her i Byen, kom hertil dels fra Silkeborg og dels fra Teglværker langs Aaen, ligesom ogsaa Brænde dels fra Silkeborg og dels fra Foussingø Skov, thi man var dengang ikke naaet til at bruge Kul eller Kokes i Kakkelovne. — Silkeborg havde saa at sige ikke anden Forbindelse end ad Vandvejen med Randers, og hertil sendtes da ogsaa Korn, Smør og hvad de ellers havde at sælge.

Til Transport af Papir fra Fabriken var der anskaffet en lukket Pram, og det omladedes da her i Dampskib til København; Fabriken fik ogsaa sine Kemikalier, og hvad den ellers brugte, her fra, saa der var en meget livlig Forbindelse; men da Banen kom fra Skanderborg til Silkeborg, mistede Randers med eet Slag alt, og da flere af Handelsstederne ved Aaen ogsaa kom i mere eller mindre nær Forbindelse med Jernbane, ophørte omtrent al Kaagfart.

Skibsfarten paa Randers var paa den Tid ikke saa ganske lille, men udførtes temmelig overvejende af fremmede Skibe, særligt fra Fanø, og Sejladsen gennem den lange Fjord med kun 8—9 Fod Vand

havde ogsaa sine Vanskeligheder — Bugserbaad var her ikke, saa naar Vinden var imod og ikke altfor stærk, maatte Mandskabet gaa i Baaden og ved at ro slæbe Skibet op. Der var ogsaa paa nogle Steder i Fjorden anbragt Pæle, hvorved Skibene kunde hale sig frem; det var dog ikke sjældent, at et Skib, der kom til Udbyhøj, kunde ligge der i længere Tid, før det kunde naa op til Byen, og ofte skulde der ogsaa lægtes.

Selve Skibsrederiet var ikke af stort Omfang, thi foruden de 2 eller 3 Skibe, der gik i Fart fra Hamborg paa Vestkysten af Sydamerika, var der kun en 3 eller 4 Skibe paa en 70—80 Register-Tons, som gik i Nordsøfarten, medens de øvrige kun var Jagter paa en ca. 40 Register-Tons. Af disse var der tre eller fire, der gik i fast Fart paa København og derfor kaldtes Københavnsfarere, medens et Par andre gik paa Flensborg, Kiel og Lybek. Fra Flensborg indførtes saaledes Rom og Puddersukker fra St. Croix, Riis og meget betydeligt af Røgtobak.

Saaledes var, saavidt jeg mindes, Forholdet her i Byen for 70 Aar siden, og det kan ikke nægtes, at Byen indtog en meget respektabel Plads ved Siden af Aalborg og Aarhus, men hvad der tidligere blev betragtet som et Gode for os, nemlig at Byen laa midt i et stort og frugtbart Opland, blev eftersom Skibsfarten og Jernbanerne udviklede sig, til vor Disfavør, thi vel bestræbte man sig for at uddybe og lette Sejladsen paa den lange og smalle Fjord, men den kunde dog aldrig blive, hvad det aabne Hav var for Aarhus eller den brede og dybe Limfjord for Aalborg, hvortil kom, at Vinteren dengang lagde længere og større Hindringer i Vejen, saa man kan

sige, at Sejladsen omtrent var stoppet fra December til Marts.

Kan man end ikke paavise, at der var store Formuer hos Handelsstanden, maa det dog siges, at den havde klaret sig meget tilfredsstillende, og Randers blev anset for en solid og god By, men efterhaanden som der blev flere Købmænd paa Landet, og der i Byen etablerede sig flere Unge, der slog ind paa nye Baner, skabtes herved en Konkurrence, der blev i høj Grad generende for de Ældre, og da Banerne tildels forrykkede Forholdene, blev det ofte besværligt for den ældre Generation, der sad med de gamle, store Ejendomme, som nu ikke passede til de forandrede Forhold, men efterhaanden udjævnede dette sig.

Kaptajn Poul Petersen havde, vistnok i Løbet af Halvtredserne, begyndt en Fabrikation af Kunst-Smør — Margarine. Produktet var meget godt, men der var endnu nogen Fordom mod Brugen heraf, og Smør var maaske ogsaa endnu for billig i Forhold til Margarinen, saa det endte med, at Fabrikationen efter nogle Aars Forløb blev opgivet.

I de paafølgende Aar skete der et ikke saa lille Opsving; man havde faaet Randers Disconto- og Laanebank, der vel ikke kunde gøre fuld Fyldest, men som dog gjorde særdeles megen Nytte, og som bidrog ikke saa lidt til, at man kom nogenlunde godt over Handelskrisen i 1857. De større Købmænd havde deres Forbindelse med Nationalbankens Filial i Aarhus, og da saa Københavns Handelsbank etablerede en Filial her, var man ganske godt stillet.

Interessen for Skibsfart og Skibsrederi voksede, og der dannedes flere Interessentskaber, som dels

lod bygge Skibe her, dels købte, og Opmærksomheden var stadig rettet paa at forbedre Sejladsforholdene hertil, men det var jo noget kostbart, og de Apparater, man tidligere havde, var langtfra fyldestgørende. Man havde først een, senere to saakaldte Søbagger, der kunde uddybe til omtrent 9 Fod og som dreves ved Hestekraft. Maskinen var en firkantet Kasse paa hvis Dæk var indrettet en Hestegang, ligesom i en Hestemølle, og der gik saa Hestene rundt og trak Maskineriet, der laa underneden; paa Dækket var tillige Stald for Hestene, og der var Opholdsrum for Mandskabet. Den optagne Fyld blev lagt paa Grundene i Fjorden, hvorfra den tildels atter ved Højvande og Storm skyllede ud i Sejlløbet, saa man kunde begynde forfra, men der blev saa anskaffet en Dampmuddermaskine, der kunde uddybe til 13 Fod, hvilket man formente var det dybeste, man kunde gaa til, naar Siderne ikke skulde skride ud, og man begyndte med at sætte Faskingærder, indenfor hvilke den optagne Fyld blev lagt, hvorved man har naaet at danne Holme eller med Tiden større Engstrækninger samtidigt med, at der skabtes og vedligeholdtes en mere konstant Strøm, der selv bidrog til at holde Sejlløbet rent.

Der blev ogsaa sørget for at yde Skibene Hjælp med Bugsering, og den første Baad, vi havde, var „Martello", som dog havde for lidt Kraft, saa den blev afløst af „Fulton", men baade denne Baad og „Martello" var af Træ, der ikke tillod at forcere Isen altfor meget, og der anskaffedes saa i England en Jernbaad, „Marskall", der baade havde mere Kraft og kunde taale Isen, men saa var der det i Vejen, at den var tilbøjelig til at løbe sig fast i Isen, og

naar denne var nogenlunde stærk, slog den sine Skovle itu. Imidlertid var Skruebaadene begyndt at gøre sig mere og mere gældende, og Enden paa Visen blev da, at „Marshall" maatte gaa af Vejen for „Uller", der byggedes hos Burmeister og Wain, og som gjorde fortrinlig Nytte, indtil det uddybede Sejlløb tillod større Skibe at komme herop, og den Rende, som „Uller" kunde bryde, blev da for smal, saa „Uller" igen maatte vige Pladsen for „Bjørn", der hidtil har vist sig fyldestgørende.

Kaptajn Poul Petersen havde vist forment, at han var lige saa nær til at besørge Trafiken paa København som Prior, og han købte da i Skotland en lille Skruebaad, der blev kaldt „Randers", hvormed han saa begyndte Konkurrencen. Der var kun meget tarvelig Plads til ganske faa Passagerer, men det lykkedes ham at holde sig, og Firmaet Brødrene Petersen fik et andet og bedre Passagerskib, og det endte med, at dette Firma fik fast Rute ogsaa paa Hobro, medens Prior trak sig tilbage. Interessen for Skibsrhederi var imidlertid vokset her i Byen; vi fik to Skibsbyggerfirmaer, og der byggedes flere Skibe, i hvilke der ogsaa var Parthavere fra Fanø, men saa kom Tyskernes Overfald paa os i 1864, hvilket bevirkede en hel Omvæltning i Handelen, thi medens tidligere alt Korn og Smør solgtes til eller igennem Hamborg, opstod der nu flere danske Firmaer i England, som trak Handelen til sig, og den tidligere forsøgte Udførsel af levende Kreaturer igennem Aggerkanal skulde nu atter søges genoptaget.

Hvem der gav Initiativet til Dannelsen af „Randers Dampskibsselskab af 1866", ved jeg ikke, men er tilbøjelig til at tro, det var Kaptajn Poul Petersen

og Mægler C. Hassager, hvortil Mægler Andersen og Agent Hans N. Bay sluttede sig. Dampskibet „Niord" blev anskaffet og hermed begyndte en regelmæssig 14 Dages Fart paa London med Kreaturer, Smør etc. og hjem med Kul, og i mange Aar blev denne Fart holdt til stort Gavn for Landet, indtil „Niord" forliste paa Themsen. Mægler Hassager fik dannet Dampskibsselskabet „Activ"; Etatsraad Ankerstjerne lod bygge Dampskibet „Jyden", væsentligst til sin egen Eksport, og der opstod flere Interessentskaber baade med Sejl- og Dampskibe for oversøisk Fart og til Kystfart paa Kina, saa Randers havde en virkelig ganske anselig Handelsflaade. Et Par Aar havde vi ogsaa Skib paa Sildefiskeri under Island; det var væsentligt med norske Fiskere, og Fangsten var ganske tilfredsstillende, men det gik uheldigt med Realisationen, saa den Ting atter blev opgivet, tildels ogsaa fordi de fornødne, med Fiskeriet kendte Folk ikke kunde faas herhjemme.

De tre tidligere nævnte Skibe, der sejlede paa Sydamerika, var „Odin", „Cimbria" og „v. Broch", sidste opkaldt efter Oberst v. Broch, der var meget populær; de ejedes af Interessentskaber, og Købmand Niels Erslev Jacobsen var vistnok korresponderende Rheder. — Listen over de øvrige her hjemmehørende Skibe og de for dem korresponderende eller administrerende Rhedere saa saaledes ud:

Sejlskibe.

	Register-Tons.	Korresponderende Rheder.
Galease Inger Marie* .	ca. 70	N. Krogsgaard.
Skonnert Elane	- 80	Chr. Jensen.
— Pegasus	- 80	J. H. Heerfordt.

	Register-Tons.	Korresponderende Rheder.
Galease Organ	ca. 70	C. A. Kondrup.
Skonnert Caroline	- 90	
Brig Alice	- 150	P. T. Petersen.
Skonnert Merkur*	- 80	A. Poulsen.
— Tjerby*	- 80	Hans N. Bay.
Brig Andrea Mathilde	- 150	
Skonnert Vilhelm	- 80	J. S. Hald.
Barkskib Randers*	- 200	C. Hassager.
Skonnertbrig Foussinge*	- 130	
— Margrethe*	- 140	
Galease Minerva	- 70	M. Michaelsen.
Skonnert Randers*	- 100	
— Voldtofte	- 110	
— Condoren	- 120	
Skonnertbrig Alice II	- 200	
Barkskib Aurorita	- 800	

De, der er mærkede med en *, er byggede her i Byen, og foruden de her nævnte Fartøjer var der tillige en Del Jagter og Smaafartøjer, der gik i Kystfart.

Dampskibe.

Randers	Brødrene Petersen.
Ydun	
Brage	
Vidar	
Niord	Mægler Andersen.
Tyr	
Adolf Andersen	
Activ	Mægler Hassager.
Ask	
Expedit	
Jyden	J. Ankerstjerne.

Det var altsaa en efter Forholdene ret anselig Handelsflaade, som hørte hjemme i Randers, men i Slutningen af Aarhundredet kom der daarlige Konjunkturer for Skibsfarten, og dels ved Forlis, dels ved Salg forsvandt det ene Skib efter det andet, og Det forenede Dampskibsselskab overtog den regelmæssige Fart herpaa fra København. Det sidste var Damperen „Ask", der blev solgt lige før Verdenskrigen begyndte, og vi har nu kun Erindringen tilbage; men er det gaaet saaledes med Skibsrhederiet, er det heldigvis gaaet fremad med selve Trafiken, og det maa i høj Grad paaskønnes, at Havneudvalget resolut, og for en stor Del paa Foranledning af Konsul Wilhelm Jensen, der var Medlem af Udvalget, tog fat paa at faa Fjorden reguleret og uddybet saaledes, at de store, oversøiske Skibe kan gaa herop, hvorved Handelsvirksomheden bliver nogenlunde ligestillet med de andre større Byer, og det er dog Handelsvirksomheden, der er Drivfjederen i hele Maskineriet.